

Od mowy nienawiści, poprzez tolerancję, do porozumienia

Scenariusze lekcji, warsztatów, debat
pod redakcją
Laury Koby, Bogdana Drozdowicza
i Katarzyny Błasińskiej

Zbiór scenariuszy lekcji, warsztatów, debat pod redakcją
Laury Koby, Bogdana Drozdowicza
i Katarzyny Błasińskiej

Od mowy nienawiści, poprzez tolerancję, do porozumienia

Wydawca

Fundacja Instytut Równowagi Społeczno-Ekonomicznej
ul. Gryfa Pomorskiego 48c/9; 81-572 Gdynia
www.irse.pl

© Copyright by

Fundacja Instytut Równowagi Społeczno-Ekonomicznej
ul. Gryfa Pomorskiego 48c/9; 81-572 Gdynia

Projekt okładki

Julita Krawczyk

Przygotowanie do druku i druk

Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart
ul. Goska 8; 81-574 Gdynia
tel. 58 629 59 47
e-mail: biuro@wydawnictworegion.pl; www.wydawnictworegion.pl

Publikacja powstała w ramach projektu Wirtu@lni-Re@lni realizowanego przez Fundację Instytut Równowagi Społeczno-Ekonomicznej w partnerstwie z Akademią Pomorską w Słupsku w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

Egzemplarz bezpłatny.

ISBN 978-83-7591-469-6

Wstęp

Prezentowany zbiór materiałów powstał w ramach projektu „Wirtu@lni-Re@lni”. Projekt był realizowany przez Fundację Instytut Równowagi Społeczno-Ekonomicznej w partnerstwie z Akademią Pomorską w Słupsku. Odpowiadając na problem rosnącego zjawiska mowy nienawiści i działań dyskryminacyjnych, które przekładają się na wzrost przestępstw motywowanych nienawiścią zaproponowano szereg różnorodnych działań, które między innymi miały uwrażliwić na problematykę mowy nienawiści oraz prowadzić do wzmocnienia odwagi cywilnej w występowaniu przeciwko aktom dyskryminacji i wskazywać możliwości wpływania na zmianę relacji międzyludzkich.

Adresatami działań byli liderzy lokalni z 10 miejscowości województwa pomorskiego i warmińsko-mazurskiego: Gdyni, Kwidzyna, Ustki, Kępic, Człuchowa, Rzeczenicy, Szczytna, Węgorzewa, Giżycka i Koczarek. W trakcie realizacji projektu prowadzono działania z wykorzystaniem nieformalnych metod edukacji. Udział Akademii Pomorskiej rozszerzył grupę adresatów o studentów kształcących się do zawodu pedagoga oraz pracowników naukowych badających zjawisko mowy nienawiści i dyskryminacji.

Duże zainteresowanie uczestników realizowanego projektu wzbudziła problematyka praw człowieka. Stąd też propozycje scenariuszy z tego obszaru. Podkreślano jej znaczenie praktyczne oraz jednocześnie niewystarczającą znajomość problematyki praw człowieka i co za tym idzie ograniczoną możliwość ich wykorzystania.

W tym miejscu wyrażamy podziękowanie Pani Annie Dąbrowskiej oraz Panu Piotrowi Skrzypczakowi ze Stowarzyszenia Homo Faber za wyrażenie zgody na dołączenie autorskich scenariuszy związanych z problematyką praw człowieka.

Podobne podziękowanie wyrażamy Pani Małgorzacie Ciechanowskiej i Panu Jackowi Ciechanowskiemu z Zespołu Szkół Ponadpodstawowych z Samostrzela.

Absolwenci Szkoły Praw Człowieka prowadzonej przez wiele lat przy Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w Warszawie wiedzą, iż „Rządzący zawsze mają skłonność do ograniczania praw i wolności ludzi. Tak zawsze było, tak jest i tak będzie, albowiem ograniczając prawa łatwiej jest ludźmi rządzić, łatwiej jest realizować nawet szlachetne polityczne cele. Parlamentom i rządóm nie wszystko jednak wolno. Ograniczają je konstytucje, ograniczają międzynarodowe konwencje, które powstały po II Wojnie Światowej, gdy zrozumiano, jak okrutne dla własnych obywateli i niebezpieczne dla obcych obywateli mogą być nawet demokratycznie

wybrane rządy. Rządzący boją się jednak opinii publicznej. Obywatel, który zna i rozumie swoje prawa, który wie, w jaki sposób może je chronić nie jest już bezbronny”.

Specjalne znaczenie mają prawa człowieka w odniesieniu do dzieci. „Takie będą Rzeczypospolite, jakie jej młodzieży chowanie” – słowa wypowiedziane w XVI wieku przez hetmana Jana Zamoyskiego nie straciły na aktualności i dziś. Dzieci będą takimi ludźmi, takimi obywatelami, jakimi zostaną ukształtowane przez dorosłych – rodziców, nauczycieli, lekarzy, policjantów, dziennikarzy. To przede wszystkim na dorosłych spoczywa obowiązek przygotowania ich do podejmowania właściwych decyzji i ponoszenia odpowiedzialności jednostkowej za siebie i światowej za przyszłość wspólnej „globalnej wioski”. Ale dorośli muszą pamiętać, że każde dziecko jest inne i powinno mieć szansę rozwijać się zgodnie ze swoimi predyspozycjami, zdolnościami, zainteresowaniami. Dzieci nie mają być powieleniem ambicji rodziców, czy pomysłów urzędników publicznych. Każde dziecko jest inne, ale każde jest równe z innymi dziećmi. Każde dziecko jest różne, co znaczy, że ma prawo być sobą. Świat dorosłych, podpisując Konwencję o prawach dziecka, zobowiązał się do godnego, podmiotowego traktowania dzieci. Zobowiązał się do tego, aby dzieci czuły się bezpieczne, kochane, szczęśliwe i przygotowane na jutro. Czy to się dorosłym udało?

Termin prawa człowieka, używany w wielu kontekstach, stwarza niekiedy nieporozumienia związane z jego stosowaniem. Owe nieporozumienia mogą rodzić się wówczas, gdy termin prawa człowieka chcemy z jednej strony przypisać jednej gałęzi wiedzy naukowej, np. prawu, etyce czy nauce o polityce, a z drugiej strony, gdy chcemy stwierdzić, czy dane prawo człowieka zostało naruszone. Prawa człowieka ujmuje się często jako „powszechne prawa moralne o charakterze podstawowym” związane z funkcjonowaniem człowieka w państwie.

Prawa człowieka należą do kategorii praw moralnych przynależnych w sposób niezbywalny wszystkim ludziom i które z racji swej powszechności stanowią obszar szczególnych relacji pomiędzy jednostką i państwem.

Prawa człowieka różnią się jednak od powszechnych praw moralnych uprzywilejowaną pozycją polegającą na tym, iż nie trzeba ich uzasadniać. Fakt, że jest się człowiekiem jest wystarczającym powodem dochodzenia roszczeń wynikających z tychże praw.

Prawa człowieka wynikają również z zasad, mówiących, że każda władza jest ograniczona, każdy człowiek ma swoją autonomiczną część życia – swoje prawa, do której nikt (a w szczególności właśnie państwo) nie może się mieszać i wreszcie zasada mówiąca, że to właśnie na państwie ciąży obowiązek zapewnienia każdemu człowiekowi możliwości korzystania z jego praw człowieka.

W ten sposób prawa i wolności człowieka określają granice władzy w państwach kierujących się zasadą konstytucjonalizmu, w sprawowaniu władzy wytyczając granice większości w społeczeństwie demokratycznym.

Prawa człowieka mają swoją specjalną pozycję formalną, gdyż są zapisane w różnych aktach prawa międzynarodowego, wynikającą ze szczególnej zasady, która stanowi o ich szczególnej doniosłości. Zasada ta nakłada na państwa, które są sygnatariuszami odpowiednich konwencji i aktów międzynarodowych taką regulację prawa krajowego, by było ono zgodne z prawem międzynarodowym. W wewnętrznym porządku prawnym polski prawom człowieka przyznaje się ochronę konstytucyjną i ustawową.

Oprócz praw wymienia się również wolności (zwane niekiedy prawem negatywnym, w odróżnieniu od praw, które określa się mianem prawa pozytywnego).

Prawa i wolności regulowane są zasadą, że **rządzącym wolno tylko to, co im prawo zezwala, ludziom zaś wszystko, czego prawo nie zakazuje. Zasadę rządów ograniczonych reguluje art. 7 Konstytucji RP z 1997 r., który mówi, że „władza działa na podstawie prawa i w granicach prawa”**.

Prawa i wolności chronią nas przed naruszeniem naszej godności, upokorzeniem, nieuzasadnionym ograniczeniem wolności, przede wszystkim przez władzę państwową.

Prawa człowieka zatem:

- chronią jednostkę przed naruszeniem jej praw przez państwo,
- zobowiązują państwo do zabezpieczenia jednostce realizacji jej praw,
- zapewniają możliwość ochrony przez państwo praw i wolności w wypadkach naruszania ich przez innych ludzi.

Ta ostatnia funkcja praw człowieka jest funkcją specyficzną, bowiem może się zdarzyć, że to właśnie inni ludzie naruszają nasze prawa. Pamiętać należy jednak, iż, generalnie prawa człowieka dotyczą relacji pomiędzy jednostką, a państwem. Porządek prawny zawsze określa sposób ochrony praw człowieka przed państwem oraz przed innymi ludźmi, przy czym na straży przed naruszeniem naszych praw przez innych ludzi stoi tzw. prawo przedmiotowe, regulujące określony zakres zachowań ludzkich. Istotną różnicą w egzekwowaniu tych praw jest to, że **adresatem roszczeń opartych na prawach człowieka jest państwo**, również wówczas gdy „naruszycielami” tych praw są inne jednostki.

Bez znajomości praw człowieka oraz ich praktycznego zastosowania niemożliwe jest budowanie społeczeństwa obywatelskiego, a ich każdorazowe naruszanie powoduje, iż pojęcie państwa prawa staje się coraz mniej rzeczywiste.

W zbiorze znalazł się również scenariusz warsztatów z komunikacji międzykulturowej autorstwa Katarzyny Błasińskiej. Waga tego warsztatu zdaje się ciągle przybierać na znaczeniu. Jego adresatem są nie tylko osoby organizujące treningi kompetencji kulturowych, jako pomoc w funkcjonowaniu osobom przenoszącym się z jednej kultury do drugiej, ale również jako pomoc osobom z kultury przyjmującej. Przedstawiony scenariusz pozwala na realizację zarówno w całości jak i w rozbiciu na poszczególne tematy związane z komunikacją międzykulturową.

W tym miejscu wyrażamy podziękowanie Pani Aleksandrze Christyńniuk, za lekturę i uwagi do wstępu i spojrzenie nań okiem uczestniczki i liderki projektu.

Prezentowane opracowanie powstało jako zamysł roboczych materiałów, które można wykorzystywać zależnie od potrzeb, w pracy edukacyjnej, wychowawczej w szkołach, ze studentami, czy lokalną społecznością. Będziemy wdzięczni za pytania, uwagi i propozycje, które pojawiają się podczas ich realizacji. Myślimy już teraz o rozbudowaniu przedstawionego opracowania.

Źródło motywacji, do opracowania prezentowanego zbioru, stanowiły dyskusje z uczestnikami naszych warsztatów, które prowadziliśmy w ramach projektu. Dziękujemy uczestnikom wszystkich warsztatów, z którymi mieliśmy przyjemność zastanawiać się nad różnymi problemami mowy nienawiści. Tak, aby poprzez zrozumienie różnic kulturowych i problemów z tym związanych czynić wzajemną współpracę łatwiejszą. Pozbawioną stereotypów i uprzedzeń, uniemożliwiających wzajemne zrozumienie. Inny – jak pisze w swoich reportażach Ryszard Kapuściński – jest naszym lustrem. Lustrem, które pomaga również określić naszą tożsamość, pozwala nam się również doskonalić we wzajemnych relacjach.

Ale jeśli do lustra Innego zajrzy ktoś wystraszony, pełen obrazów określających Innego stereotypami, czy wreszcie poczuciem niemocy w zapewnieniu swego bezpieczeństwa, na drodze dialogu może pojawić się wrogość we wszystkich jej odmianach. W tym poprzez budowanie

murów. Tych w przenośni i tych dosłownych. Największym do tej pory był mur chiński. Po zburzeniu muru berlińskiego wydawało się, że aktualnie społeczeństwa nie będą powracały do budowania relacji sąsiedzkich w oparciu o mury. Budowany jednak przez państwo izraelskie mur pokazuje, a w Europie powstające grodzenia granic związanych z problemami migracji pokazują, że jeszcze nie jesteśmy na drodze rezygnacji z takich rozwiązań. Świat nie jest jeszcze wolny od drutów, zasieków czy rowów. Tych rzeczywistych i tych symbolicznych, czasami istniejących tylko w naszych głowach.

Epoka społeczeństwa masowego z jednej strony intensyfikuje kontakty międzyludzkie w wymiarze pośrednim, chociażby poprzez Internet czy telewizję, spływając je z drugiej strony poprzez anonimowość, chaos i często obojętność. Telewizyjny przekaz może postawić /i często stawia/ znak równości pomiędzy wynikiem meczu piłki nożnej i wybuchem wojny domowej w jednym z afrykańskich państw. Pomiędzy nagannym towarzyskim, zachowaniem krajowego polityka, a masakrą w hotelu w Pakistanie.

Albrecht von Haller w połowie XVIII wieku, podkreślając znaczenie, w zakresie budowania zrozumienia i porozumienia między kulturami, powiedział: „Nic nie zdoła lepiej rozproszyć przesądów, jak znajomość wielu ludów o odmiennych obyczajach, prawach i poglądach – odmienności, która za cenę niewielkiego wysiłku uczy nas odrzucać to, czym ludzie się różnią, a za głos natury uważać to, w czym wszystkie ludy są zgodne”. To wielkie wyzwanie również w dniu dzisiejszym. Zarówno w wymiarze społecznym, jak i indywidualnym.

Takie podejście jest również ważne do budowania dojrzałej tożsamości, przez którą rozumiemy, w sensie socjologicznym, wysiłek i dążność jednostki zmierzający do przewycięzania napięcia powstałego pomiędzy uznawanym światem wartości i zasad postępowania, uświadamianymi potrzebami, a warunkowaniem ich osiągnięcia przez inne jednostki, w tym przez członków innych kultur. Bowiem, niszcząc drugiego człowieka i jego otoczenie – jak stwierdził Dalajlama – niszczysz również siebie.

W zbiorze znalazł się również scenariusz lekcji/warsztatów z zastosowaniem komunikacji odważnej, stosowanej przez licencjonowanych trenerów Instytutu Amity w Treningu Zastępowania Agresji ART©. Całość zamyka scenariusz dotyczący wnioszkowania moralnego.

Zbiór uzupełniają historie ofiar mowy nienawiści – osób, które doświadczyły i doświadczały mowy nienawiści. Od nieznanomych, przyjaciół, rodziny. W swojej miejscowości, pracy, w domu. Za to kim są, a nie za to co, zrobili.

Przedstawione historie są prawdziwe i pochodzą z naszego najbliższego otoczenia. Dzieją się obok nas. Każdego dnia. Za cichą zgodą i przyzwoleniem społeczeństwa, które nie reaguje.

Zebrane historie zostały wykorzystane do przygotowania wystawy „Historie ofiar mowy nienawiści”, ale mogą stanowić także materiał edukacyjny do wykorzystania na lekcjach i warsztatach dotyczących praw człowieka i edukacji równościowej.

B.D., L.K., K.B.

Spis treści

Czy znam swoje prawa – Laura Koba	11
Kto naruszył prawa człowieka? Przypadek 16-latki Polki – Laura Koba	17
Prawa dziecka przed sądem – Laura Koba	21
Mowa nienawiści, czyli o granicach wolności słowa? – Anna Dąbrowska	45
Moja wolność, moja decyzja, moja odpowiedzialność – Piotr Skrzypczak	49
Prawo do nauki – Małgorzata Ciechanowska, Jacek Ciechanowski	55
Edukacja międzykulturowa – różnice międzykulturowe – Katarzyna Błasińska	61
Nie zgadzam się! (Dialog zamiast pięści) – Bogdan Drozdowicz	73
Nic się przecież nie stało! Koleżanka jest chora – Bogdan Drozdowicz	79
Historie ofiar mowy nienawiści	85

dr Laura Koba
Instytut Spraw Publicznych
Uniwersytet Jagielloński

Czy znam swoje prawa? **QUIZ O PRAWACH DZIECKA W POLSCE**

Zajęcia mają uświadomić nauczycielowi stopień znajomości swoich praw przez uczniów. Są wobec tego wskaźnikiem, na co trzeba zwrócić szczególną uwagę przygotowując następne zajęcia. Ważne jest by w podsumowaniu znalazła się refleksja na temat odpowiedzialności uczniów za korzystanie ze swoich praw.

Cele:

- budzenie świadomości swoich praw wśród uczniów
- kształtowanie umiejętności pracy w grupie
- szukanie informacji na temat swoich praw po zajęciach

Form pracy:

- grupowa
- indywidualna

Metody pracy:

- zabawa w quiz
- czynne uczestnictwo wszystkich uczniów

Materiały pomocnicze: tablica, kreda, ewentualnie tablica multimedialna, na której pokazuje się pytania, później odpowiedzi

Przebieg zajęć

1. WPROWADZENIE

Nauczyciel informuje uczniów o tym, że dzisiejsze zajęcia dotyczą ich praw i możliwości podejmowanie przez nich decyzji, zgodnie z przepisami prawa. Ale ich decyzje pociągają za sobą odpowiedzialność, za to co robią i mówią.

2. ROZWINIĘCIE

Nauczyciel dzieli klasę na 3–5 grup, które po kolei będą odpowiadały na zadane przez nauczyciela pytania. Na tablicy wypisane są numery od 1 do 35, które są wykreślane w miarę odpowiedzi na kolejne pytanie. Grupy po kolei wybierają pytania spośród tych, które zostały nie wykreślane. Jeżeli nie uda się prawidłowo odpowiedzieć na pytanie może to uczynić inna grupa, poza kolejnością zdobywając punkt. Wygrywa grupa, która uzyskała największą ilość punktów.

3. PODSUMOWANIE

Nauczyciel podsumowując quiz musi wyjaśnić uczniom, że niektóre pytania dotyczyły ich odpowiedzialności za korzystanie z praw i wolności człowieka. Tak jest np. w przypadku prawa do nauki, gdzie w art. 70 Konstytucji RP z 1997 r. ustawodawca zapisał, że każdy posiada prawo do nauki, ale do 18 roku życia jest ona obowiązkowa. I jeżeli dziecko nie uczy się i nie realizuje obowiązku szkolnego narusza prawo.

I. PYTANIA OGÓLNE

1. W jakich dokumentach zapisana jest definicja „dziecka”?

Konwencja o prawach dziecka

Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka

2. W jakim dokumencie zapisane są prawa dziecka?

Konwencja o prawach dziecka

3. Kim jest dziecko według polskiego prawa?

Według ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6 stycznia 2000 r. dzieckiem w myśl art. 2. 1. „jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności”.

4. Co to jest pełnoletność w prawie polskim?

Określony przepisami prawa status prawny osoby fizycznej, która uzyskuje go po osiągnięciu określonego wieku. Osoba, która nie osiągnęła jeszcze tego wieku nazywana jest niepełnoletnią. Osiągnięcie pełnoletności wiąże się zazwyczaj z osiągnięciem pełnej zdolności do czynności prawnej oraz możliwości bycia podmiotem pewnych praw i obowiązków.

5. Ile lat musi ukończyć obywatel polski, aby uzyskać pełnoletność?

W prawie polskim termin pełnoletni nie jest tożsamy tylko z osobą, która ukończyła 18 lat, gdyż np. jeżeli sąd rodzinny wyrazi zgodę to 16 letnia kobieta może zawrzeć małżeństwo cywilne i staje się w świetle prawa cywilnego osobą pełnoletnią.

6. Czy pełnoletnia 16-letnia dziewczyna może kupić alkohol?

Nie. Alkoholu nie sprzedaje się młodzieży do lat 18.

7. Czy pełnoletnia 16-letnia dziewczyna może korzystać z prawa wyborczego?

Nie. Według art. 62 Konstytucji RP z 1997 r. korzysta z praw wyborczych, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.

8. Czy dziecko ma takie same prawa jak dorośli?

Tak. Tylko z wielu korzysta dopiero po osiągnięciu wieku określonego przez ustawodawcę. Podobnie dorośli korzystają z wielu praw, aż osiągną odpowiedni wiek, np. prawa emerytalne w wieku 65 lat, aby zostać prezydentem RP trzeba mieć ukończone 35 lat, posłem 21, senatorem 30.

9. Kto to jest małoletni?

Małoletnim, w prawie cywilnym, jest osoba, która nie jest pełnoletnia, tzn. nie ukończyła 18 lat lub nie zawarła związku małżeńskiego w wieku lat 16 przez co nie stała się osobą pełnoletnią (Art. 10 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93).

W prawie rodzinnym, osoba częściowo zdolna do czynności prawnych musi np. wyrazić zgodę na przysposobienie.

W prawie karnym występuje jako poszkodowany, np. jako obiekt wykorzystywania seksualnego, czy sprzedaż narkotyków małoletniemu jest kwalifikowaną postacią przestępstwa.

10. Kto to jest nieletni?

Nieletni to pojęcie prawa karnego i jest nim osoba, która nie ukończyła 17 lat (niezależnie od tego, czy jest pełnoletnia, czy nie) – Art. 10 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553.

11. Kto to jest młodociany?

Młodociany – w prawie karnym jest to sprawca czynu zabronionego, który w chwili popełnienia tego czynu nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w I instancji nie ukończył lat 24 – Art. 115 § 10 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553.

Pojęcie młodocianego występuje także na gruncie prawa pracy. Młodocianym według Kodeksu pracy jest osoba, która ukończyła 16 lat, a nie ukończyła 18 lat. Ma to znaczenie ze względu na szczególną ochronę pracy młodocianych (art. 190–206 Kodeksu pracy).

12. Kto to jest niepełnoletni?

Niepełnoletni – osoba która nie skończyła 18 lat (lub 16).

13. Kto to jest nasciturus?

Nasciturus – z łac. jest to dziecko poczęte, ale nienarodzone.

14. Kto to jest młodzież?

Młodzież – kategoria społeczna ludzi w wieku dojrzewania, będących do pewnego momentu pod opieką opiekuna prawnego, najczęściej rodzica. Pod względem faz rozwoju człowieka przyjmuje się granice wiekowe dla młodzieży między 11 a 19 rokiem życia.

Według kryteriów wiekowych wyróżnić można zarówno młodzież szkolną (szkoły podstawowe i średnie) oraz studencką, ale także trzydziestolatków ze względu na ich styl życia. Młodzież w wieku 13–17 lat to **nastolatki**, natomiast od 18 do 24 roku życia mówi się o wieku młodzieńczym.

15. Co to znaczy „podmiotowość dziecka”?

Podmiotowość dziecka oznacza, że dziecko jest traktowane jako samodzielna, wolna jednostka. Oznacza to, że dorośli muszą stopniowo usamodzielniać dziecko i dawać mu, w miarę jego rozwoju coraz więcej swobody w podejmowaniu decyzji dotyczących własnej osoby, w samodzielnym rozwiązywaniu codziennych problemów i włączać je do współdecydowania o sprawach dotyczących zarówno jego, jak i innych. Nie wolno dziecka zniewalać, ani manipulować nim dla osiągnięcia własnych zamierzeń.

16. W jakim polskim dokumencie zapisano podmiotowość dziecka?

W Konstytucji RP w art. 72 ustęp 3 zapisano, że „w toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka”.

17. Co jest podstawą praw i wolności dziecka?

Podstawą praw i wolności dziecka, tak jak i dorosłego jest godność. Zapisana w art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. mówi, że: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”.

18. Czy każde dziecko, ma prawo do bezpłatnej opieki lekarskiej?

Tak.

19. Czy dziecko może decydować o sobie, np. jako pacjent?

Tak

20. Od ilu lat może zacząć decydować o sobie?

Od 13 lat.

21. Ile dziecko musi mieć ukończonych lat, aby dorośli zapytali się jego o zgodę na badania i zabiegi medyczne?

16. Według ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty, w art. 32 w punkcie 5: Jeżeli pacjent ukończył 16 lat, wymagana jest także jego zgoda.

22. Ile dziecko musi mieć ukończonych lat, aby dorośli zapytali się jego o zgodę na przeszczep szpiku kostnego (jako dawca)?

13. Według ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów, w art. 12 punkcie 3 zapisano, że pobranie szpiku lub komórek krwiotwórczych krwi obwodowej od małoletniego, powyżej lat trzynastu, wymaga także jego zgody.

23. Czy dziecko może samodzielnie dokonywać kupna i sprzedaży?

Tak. W drobnych sprawach.

Według Kodeksu Cywilnego z dnia 23 kwietnia 1964 r. w artykule 15 zapisano, że ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają małoletni, którzy ukończyli lat trzynaście, w art. 20 zapisano, że może bez zgody przedstawiciela ustawowego zawierać umowy należące do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, a w art. 21, że może bez zgody przedstawiciela ustawowego rozporządzać swoim zarobkiem, chyba że sąd opiekuńczy z ważnych powodów inaczej postanowi.

24. Czy dziecko może podjąć stałą pracę zarobkową przed 16 rokiem życia?

Nie. Według Kodeksu pracy musi ukończyć 16 lat.

25. Co to jest demoralizacja?

Demoralizacja jest to odrzucenie norm moralnych przyjętych przez społeczeństwo, co powoduje zachowania prowadzące do naruszenia prawa oraz rozwiązłości obyczajów, rozluźnienie dyscypliny, brak odpowiedzialności za swoje czyny i słowa.

26. Podajcie jeden przykład demoralizacji dzieci (wymienione zostały w art. 4 Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich):

Demoralizacja nieletniego:

- naruszenie zasad współżycia społecznego;
- popełnienie czynu zabronionego;
- systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego;
- używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia;
- uprawianie nierządu;
- włóczęgostwo;
- udział w grupach przestępczych.

27. Do ilu lat traktuje się osobę jako nieletniego w zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji?

Do 18 roku życia.

28. W jakim przedziale wiekowym uznaje się za nieletniego osobę w postępowaniu o czyny karalne?

Od 13 do 17 roku życia.

29. Do ilu lat w Polsce nauka jest obowiązkowa?

Do 18 roku życia. Art. 70. Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa.

30. Czy dziecko obcokrajowiec korzysta w Polsce z prawa do nauki?

Tak. Wynika to z zapisu Konstytucji RP w art. 70 – każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa.

31. Czy dzieci można w Polsce bić?

Nie. Zabrania tego ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

32. Kto w Polsce „stoi na straży praw i wolności dziecka”?

Rzecznik Praw Dziecka

33. Do ilu lat dziecko podlega władzy rodzicielskiej?

Do 18 lat.

34. Co to jest cyberprzemoc?

Inaczej agresja elektroniczna, to stosowanie przemocy przez prześladowanie, nękanie, zastraszanie, wyśmiewanie się przy użyciu narzędzi komunikacji elektronicznej takich jak Internet (poczta elektroniczna, portale społecznościowe, fora dyskusyjne) oraz telefon komórkowy (SMS), za: <http://www.infor.pl/prawo/prawo-karne/ciekawostki/298808,Cyberprzemoc-a-odpowiedzialnosc-prawna.html>

dr Laura Koba
Instytut Spraw Publicznych
Uniwersytet Jagielloński

Kto naruszył prawa człowieka? Przypadek 16-latki Polki

Zajęcia poświęcone są analizie przyczyn zabójstwa 16 letniej Polki, jakie miało miejsce w Łucku (Ukraina) w 2013 r.

Cele:

- analiza przypadków
- budzenie świadomości swoich praw oraz odpowiedzialności za innych
- poznawanie dokumentów prawnych
- kształtowanie umiejętności pracy w grupie
- uczenie się odpowiedzialnego wykonywania swoich zadań

Form pracy:

- grupowa
- indywidualna

Metody pracy:

- case study
- czynne uczestnictwo wszystkich uczniów

Materiały pomocnicze: powielona dla wszystkich uczestników notatka, tablica lub flip-chart, kreda

Przebieg zajęć

1. WPROWADZENIE

Nauczyciel rozdaje uczestnikom notatkę (ewentualnie jest ona tylko wyświetlana) i prosi, aby każdy przeczytał uważnie jej treść i zastanowił się nad tym, kto ponosi winę za tragedię dziewczyny.

2. ROZWINIĘCIE

Nauczyciel dzieli klasę na 5–7 osobowe zespoły i prosi, aby uczniowie wspólnie przygotowali prezentację na temat całej sytuacji wskazując, kto ponosi za to winę.

3. PODSUMOWANIE

Kolejno grupy prezentują swoje wyniki, a nauczyciel zapisuje na tablicy odpowiedzi. Jeżeli się powtarzają to zaznacza tylko przy poprzedniej, że ta grupa również miała taką samą sugestię. Na koniec pozwoli to zorientować się, kogo uczniowie czynią odpowiedzialnym za całą sytuację. Nauczyciel powinien poprowadzić dyskusję uzupełniającą propozycje uczniów oraz podsumowującą, w jakim celu ustanowione zostały prawa człowieka dziecka.

Notatka

15-letnia dziewczyna poznała w 2012 r. starszego o ponad 50 lat mężczyznę, który prowadził dobrze prosperujący interes. Przed poznaniem mężczyzny dziewczyna dobrze się uczyła, brała udział w szkolnych zawodach w bieganiu, nie sprawiała problemów wychowawczych. Od kiedy zaczęła spotykać się z mężczyzną, jej życie diametralnie się zmieniło. Przestała chodzić do szkoły.

Rodzicom nie podobała się nowa znajomość córki, ale córka nie zwracała żadnej uwagi na ich prośby, groźby i płacze. Dziewczyna coraz częściej zniknęła z domu i była nieobecna przez wiele dni, czasami tygodni. Nie mówiła dokąd wyjeżdża i co robi. Zaczęła się coraz lepiej ubierać i posiadać pieniądze. Rodzice byli bezradni wobec córki, która urywała wszelkie dyskusje na swój temat.

Być może zazdrość o młodziutką dziewczynę była przyczyną tragedii, jaka wydarzyła się w hotelu „Świtez” w Łucku na Ukrainie. 68-latek 15 stycznia 2013 r. wynajął pokój na trzy dni, płacąc z góry. Prosił, aby nie sprzątno pokoju.

Sprzątaczką pojawiła się tam ostatniego dnia, gdy para powinna wymeldować się z pokoju. Dopiero wówczas odkryto, że oboje nie żyją. Mężczyzna zastrzelił 16-letnią dziewczynę i sam popełnił samobójstwo.

Rodzice nie wiedzieli, że córka wyjechała na Ukrainę.

Źródło: na podstawie różnych informacji zaczerpniętych z Wprost, RFM MF, Gazeta Wyborcza zmodyfikowanych do zajęć.

Informacja dla nauczyciela

MEŹCZYŻNA

Współżycie z osobą do 15 roku życia jest karalne i ścigane z urzędu (kara do 12 lat więzienia).

DZIEWCZYNA

Zarówno uprawianie seksu, jak i nierealizowanie obowiązku szkolnego może być podstawą uznania za osobę zdemoralizowaną.

Dziewczyna w myśl prawa rodzinnego winna jest rodzicom posłuszeństwo (Kodeks rodzinny i opiekuńczy).

Art. 95. § 1. Władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka, z poszanowaniem jego godności i praw.

§ 2. Dziecko pozostające pod władzą rodzicielską winno rodzicom posłuszeństwo, a w sprawach, w których może samodzielnie podejmować decyzje i składać oświadczenia woli, powinno wysłuchać opinii i zaleceń rodziców formułowanych dla jego dobra.

§ 3. Władza rodzicielska powinna być wykonywana tak, jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny.

§ 4. Rodzice przed powzięciem decyzji w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka powinni je wysłuchać, jeżeli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka na to pozwala, oraz uwzględnić w miarę możliwości jego rozsądne życzenia.

RODZICE

1. Nie skorzystali z władzy rodzicielskiej, która nakazuje im działania zgodne z dobrem dziecka i interesem społecznym. Powinni się zgłosić do różnych instytucji (doniesienie do prokuratury, czy zgłoszenie na policję informacji o zaginięciu dziecka, lub jeżeli wiedzieli, że mieszka z dużo starszym mężczyzną doniesienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, do pedagoga w szkole lub psychologa w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej) o pomoc w tej sprawie. Mogli również zgłosić się do Rzecznika Praw Dziecka lub organizacji pozarządowych (np. Komitet Ochrony Praw Dziecka, Fundacja „Dzieci Niczyje”) z prośbą o poradę prawną i pomoc.
2. Jeżeli rodzice nie dają sobie rady z wychowaniem dziecka, w myśl zasady pomocniczości powinno im pomagać państwo (art. 72 Konstytucji RP). A poprzez swoich urzędników (nauczycieli i pracowników szkoły) taką informację powinno otrzymać.

SZKOŁA

Art. 70 Konstytucji RP mówi, że nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Oznacza to obowiązek dla wychowawcy, Rady Pedagogicznej, Dyrektora Szkoły zainteresowania się długotrwałą nieobecnością 15-letniej uczennicy w szkole.

STRAŻ GRANICZNA

16-letnia dziewczyna jest w myśl prawa polskiego dzieckiem i bez zgody rodziców i potwierdzenia notarialnego nie powinna zostać przepuszczona przez granicę państwa polskiego z obcym mężczyzną.

NAJBLIŻSZE OTOCZENIE

Sąsiedzi, koleżanki, rodzina – wszyscy wykazali się całkowitą obojętnością obserwując powyższą sytuację.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r.

Art. 1 Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw. **Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa.**

dr Laura Koba
Instytut Spraw Publicznych
Uniwersytet Jagielloński

„PRAWA DZIECKA PRZED SĄDEM”

Inscenizacja rozprawy sądowej opartej
na Sądzie Koleżeńskim Janusza Korczaka

W inscenizacji rozprawy uczestniczą:

3 osoby wprowadzające (wprowadzenie do inscenizacji, oraz podsumowanie inscenizacji w trakcie, gdy sąd udał się na naradę w sprawie wyroku)

5 sędziów (liczba wzięta z Sądu Koleżeńkiego Janusza Korczaka)

Prokurator + Oskarżyciel posiłkowy

2 oskarżonych (Brak Znajomości Praw Dziecka, Brak Odpowiedzialności)

2 obrońców

Protokolant

2 świadków (Dziecko i Dorosły)

informatyk do obsługi sprzętu multimedialnego

2 osoby, które będą zadawały pytania publiczności (chodzą po sali z mikrofonami)

PRAWA DZIECKA PRZED SĄDEM

„Dorośli mają sądy. Te sądy dorosłych nie są dobre. Więc co kilka lat trochę je zmieniają. Sądy dla dorosłych wyznaczają różne kary: kary pieniężne, areszt, więzienie, ciężkie roboty, nawet karę śmierci. Te sądy nie zawsze są sprawiedliwe, czasami za łagodne, czasem za surowe, czasem się mylą: mówi ktoś, że nie winien, a jemu nie wierzą; czasem jest winien, ale się wykręci. I ciągle jeszcze myślą ludzie, co zrobić, żeby sądy były niepotrzebne, żeby ludzie nic złego nie robili. W szkołach sędzi nauczyciel – w szkołach nauczyciel wyznacza kary: stawia do kąta, wyrzuca za drzwi, sadza do kozy, często krzyczy, czasem uderzy. Bywają kary, że nie daje się obiadu, nie pozwala odwiedzić rodziny. I tu nie zawsze jest sprawiedliwy gniew, sprawiedliwa kara. Więc i tu myślą ludzie, co robić, co zmienić. Były różne próby. Taką jedną próbą jest nasz – sąd koleżeński. Sąd koleżeński mówi, że ktoś nie jest winien albo jest winien, ale mu sąd przebacza – nie gniewa się, wyznacza paragraf 100, to znaczy, że sąd trochę się gniewa, albo paragraf 200, 300, 400. Sąd nie złości się, nie krzyczy, nie wymyśla, nie ubliża; spokojnie mówi: Postąpiłeś źle, bardzo źle. Czasem sąd próbuje zawstydzić: może zawstydzony bardziej się będzie pilnował”. *Janusz Korczak*

Na przykładzie Sądu Koleżeńskiego Janusz Korczak pragnął rozbudzić w dzieciach poczucie własnej godności, świadomości swoich praw, ale również odpowiedzialności za siebie. Każdy, czyje dobra zostały naruszone mógł winowajcę podać do sądu lub będąc podejrzanym o popełnienie jakiegoś niegodnego czynu sam być oddanym pod osąd innych. Mógł to również uczynić sam. Ta samoświadomość była dla Janusza Korczaka ważnym czynnikiem kształtującym zdrowego, silnego dzieciaka. Podając siebie do sądu, dzieci nabierały nawyku kontrolowania swojego postępowania oraz rozumienia swojego niewłaściwego zachowania.

Przyjmujemy, że w naszej rozprawie Sąd Koleżeński będzie nosił nazwę Sądu Dziecięcego.

ROZPRAWA

Przebieg rozprawy:

Rozprawa rozpoczyna się od wywołania sprawy przez protokolanta.

Protokolant wywołuje rozprawę z oskarżenia dzieci:

Proszę wstać Sąd idzie.

I po wejściu Sądu wywołuje rozprawę z oskarżenia dzieci:

*W sprawie dzieci i młodzieży przeciwko **Brakowi Znajomości Praw Dziecka i Brakowi Odpowiedzialności**.*

Przewodniczący składu sędziowskiego:

Proszę usiąść

Po czym informuje co będzie przedmiotem rozpoznania przez Sąd:

*Otwieram rozprawę przed Sądem Dziecięcym w Gdańsku. Będzie rozpoznana sprawa przeciwko 2 oskarżonym. Pierwszy oskarżony to **Brak Znajomości Praw Dziecka** oraz drugi **Brak Odpowiedzialności**. Sprawy zostały ze sobą połączone ze względu na ścisłe ze sobą powiązanie.*

Sąd sprawdza, czy wszyscy wezwani do stawienia się są obecni, kolejno odczytuje nazwiska oskarżonych, obrońców i świadków.

Uzyskane informacje dyktuje do protokołu:

*Stawili się oskarżeni (**Brak Znajomości Praw Dziecka i Brak Odpowiedzialności**), Prokuratorzy, Obrońcy i świadkowie.*

Przewodniczący składu sędziowskiego pyta:

Czy któraś z osób obecnych na sali chciałaby złożyć wniosek przed otwarciem przewodu sądowego? Możliwe jest złożenie wniosku np. przez RPD czy przedstawiciela społecznego.

Przewodniczący otwiera rozprawę i prosi prokuratora o odczytanie aktu oskarżenia:

Otwieram przewód sądowy, świadków proszę o opuszczenie sali. Udzielam głosu Prokuratorowi.

Prokurator:

*Wysoki Sądzie, w imieniu wszystkich dzieci i młodzieży oskarżam **Brak Znajomości Praw Dziecka i Brak Odpowiedzialności** o to, że:*

„wielce nadużyli zaufanie dzieci. Te nieświadome własnych praw nie mogą właściwie reagować, gdy ktoś je poniża, zastrasza, czy krzywdzi. Nie wiedzą, do kogo mają się zwrócić z prośbą o pomoc. Są osamotnione i przestraszone. Nie mogą również wiedzieć, że ich prawa są ograniczone prawami ponad siedmiu miliardów ludzi, którzy tak, jak one posiadają prawa.

A jeżeli już mówi się dzieciom o ich prawach, to dokładnie nie wyjaśnia się im, że prawa człowieka dziecka to nie tylko roszczenie ale odpowiedzialność – masz dziecko wolną wolę, podejmujesz decyzję i ponosisz odpowiedzialność za swoje decyzje. Jeżeli naruszysz ustalone reguły gry to nie

pójdiesz do kina, ani na dyskotekę itd. Ale nie, najpierw się mówi dzieciom, że mają prawa, a potem dorośli krzyczą, że dzieci mają za dużo tych praw, a za mało obowiązków. Tak, jakby sami nie wiedzieli, że najpierw muszą dzieciom zagwarantować rzetelną informację na temat ich praw, dokładnie wyjaśnić czym one są i wtedy już nie będą mówili o obowiązkach, gdyż prawa człowieka dziecka to przede wszystkim odpowiedzialność każdego za siebie.

Tak więc, jak Sąd widzi stopień winy obu oskarżonych jest bardzo wysoki.

Przewodniczący Składu Sędziowskiego zwraca się teraz do oskarżonych oraz poucza ich o przysługujących im prawach – prawie do milczenia oraz odmowie odpowiedzi na pytania. Następnie Przewodniczący pyta oskarżonych czy zrozumieli zarzuty z aktu oskarżenia i czy chcą w tej sprawie złożyć wyjaśnienia i czy będą odpowiadali na pytania:

Wysłuchaliśmy aktu oskarżenia przedstawionego przez Prokuratora. Pouczam oskarżonych o przysługującym im prawie do milczenia, prawie do składania wyjaśnień przed Sądem.

Możecie również bez podania przyczyny odmówić składania wyjaśnień, bądź odmówić odpowiedzi na poszczególne pytania. Czy oskarżeni otrzymali odpis aktu oskarżenia, czy rozumieją treść stawianych zarzutów i czy chcą złożyć wyjaśnienia?

Oskarżeni wyjaśniają, że opowiedzą swoją wersję wydarzeń:

Proszę Wysokiego Sądu chcemy wyjaśnić całą sytuację.

Sędzia Przewodniczący pyta oskarżonego Brak Znajomości Praw Dziecka o dane osobowe:

Bardzo proszę się przedstawić.

Brak Znajomości Praw Dziecka odpowiada:

*Nazywam się **Brak Znajomości Praw Dziecka**. Mam ponad 23 lata i jestem obecny w Polsce od przemian zapoczątkowanych postanowieniami „Okrągłego Stołu” w 1989 r. Występuję w wielu decyzjach podejmowanych przez dorosłych w sprawach dzieci. Zawsze znajdzie się osoba, która wie lepiej co dziecko chce, co mu potrzeba, uważa, że prawa człowieka dziecka są zbędne, lepiej uczyć dziecko obowiązków. Prawa człowieka dziecka to jakieś nowomodne wymysły, jakichś niewiedzących ludzi. Bardzo lubię, gdy mówi się: „dzieci i ryby głosu nie mają”. I wtedy ja **Brak Znajomości Praw Dziecka** jestem ważny, chociaż mi wcale na tym nie zależy.*

Sędzia zwraca się do oskarżonego o przedstawienie swojej wersji.

Proszę wobec tego wyjaśnić sądowi co to znaczy, że nie chciałby Pan być, a jest w naszym społeczeństwie i tyle bałaganu i niepotrzebnych emocji Pan wprowadza.

Brak Znajomości Praw Dziecka odpowiada:

Proszę Wysokiego Sądu, nie rozumiem dlaczego jestem oskarżonym i dlaczego to ja znalazłem się na sali sądowej. Od ponad dwudziestu lat, a nawet dłużej prawa człowieka dziecka są obecne w różnych przepisach prawa międzynarodowego i krajowego, podpisanych i ratyfikowanych przez władze naszego państwa. Proszę spojrzeć (na tablicy pokazuje się parę przykładów zobowiązań

władzy o obowiązku zapoznania społeczeństwa z prawami człowieka) oto dowód. Ponadto Polska ratyfikowała masę dokumentów, w których zapisane są prawa człowieka, także ratyfikowała te, które dodatkowo mają chronić człowieka dziecko, ponieważ jest słabe. Proszę Wysokiego Sądu aby zechciał zapytać dorosłych i dzieci o te dokumenty.

Przewodniczący składu sędziowskiego zgadza się i zwraca się do publiczności z pytaniem:

Czy możecie Państwo wymienić chociaż dwa międzynarodowe dokumenty, które obowiązują w Polsce, a zawierają katalogi praw dziecka? (2 osoby z mikrofonami zadają to pytanie wśród publiczności)

Po odpowiedziach przewodniczący składu sędziowskiego zabiera głos:

Dziękuję. Czy Pan Prokurator chciałby coś dodać?

Prokurator mówi:

Dziękuję, tak.

I podsumowuje:

*Z odpowiedzi widać, że aż za bardzo jest Pan Panie **Brak Znajomości Praw Dziecka** obecny w życiu naszego kraju. W Polsce obowiązuje masa dokumentów dotyczących praw dziecka. Takimi najważniejszymi są np. Konwencja o Prawach Dziecka i Europejska Konwencja o Wykonywaniu Praw Dziecka. Pierwszy zawiera katalog praw dziecka. Drugi wprowadza procedury gwarantujące dzieciom wypowiedanie się w sprawach ich dotyczących.*

(w trakcie pokazuje się załącznik nr 1 z nazwą dokumentów w których zapisane są prawa dziecka). Proszę Wysokiego Sądu o pozwolenie zadania pytań świadkom rozprawy.

Przewodniczący składu sędziowskiego po naradzie z zespołem udziela pozwolenia.

Przewodniczący otwiera postępowanie dowodowe:

Zarządzam postępowanie dowodowe, pouczam oskarżonych o przysługujących im prawach do zadawania pytań i składania wyjaśnień co do każdego dowodu.

Protokolant prosi na salę pierwszego świadka. Jest nim dziecko.

Sąd prosi o przedstawienie się:

Proszę o podanie imienia i nazwiska, wieku i stosunku do oskarżonego (ważne, gdyż bliskim osobom przysługuje prawo do odmowy składania zeznań). Potem konieczne jest także pouczenie świadków o odpowiedzialności karnej za składanie zeznań (art. 233 §1 KK – kara do 3 lat pozbawienia wolności). Przewodniczący pyta strony o stanowisko co do składania przez świadków przyrzeczenia.

Świadek odpowiada:

Nazywam się.... Mam .... lat. Uczę się....

Przewodniczący składu sędziowskiego prosi świadka o odpowiedź:

Co świadkowi wiadomo w sprawie?

Następnie świadek odpowiada co wie w sprawie:

Proszę Wysokiego Sądu, ja mam mówić na temat znajomości swoich praw dziecka. Znam je, bardzo dużo się o nich mówi. Dorosli bez przerwy mówią: Masz dziecko prawa, za dużo ich masz. Lepiej żebyś miał obowiązki. Albo mówią: Jesteś taki zły smarkaczu, bo poprzewracało Ci się w głowie od tych praw. Lub jeszcze inaczej mówią: W moich czasach dziecko wiedziało, co mu wolno, a czego nie wolno. A jak mu odbijało, to ojciec złoł tyłek i wtedy dziecko już wiedziało, jak ma się zachowywać. Nie tak, jak dziś. Ktoś złośliwie wymyślił prawa dziecka i teraz każą smarkacza traktować jak człowieka. No więc, jak Sąd widzi dużo się mówi o prawach dziecka.

Przewodniczący składu sędziowskiego mówi:

Dziękuję. Czy są pytania do świadka?

(Świadek odpowiada na pytania zadawane przez Prokuratora, obrońców, oskarżonych i Sędziów).

Odzywa się prokurator:

Tak, Wysoki Sądzie, mam pytania do świadka.

Prokurator zwraca się do świadka:

Czy wie Świadek co to jest Konwencja o Prawach Dziecka?

Świadek odpowiada:

Tak wiem. Jest to dokument, w którym zapisano prawa dziecka.

Prokurator pyta dalej:

A czym te prawa dziecka różnią się od praw człowieka?

Świadek odpowiada:

No, chyba tym, że człowiek jest duży i dorosły, a dziecko małe. Zresztą nie wiem.

Prokurator:

To proszę wymienić przynajmniej trzy prawa dziecka, które zapisane są w Konwencji o Prawach Dziecka.

Świadek wymienia:

No to więc, jest prawo do życia, prawo do nauki, prawo do wypoczynku.

Prokurator:

A czy dorosły posiada te prawa?

Świadek:

Nie wiem. Chyba prawo do życia posiada i może do wypoczynku, ale do nauki to nie, bo się nie musi uczyć.

Prokurator:

A czy Świadek może wymienić jeszcze więcej praw dziecka?

Świadek:

Nie pamiętam. Jakieś są... Jestem zdenerwowany.

Prokurator dalej pyta:

No dobrze, proszę wobec tego wyjaśnić co to znaczy „prawo do nauki”?

Wtrąca się obrońca 1 oskarżonego:

Proszę Wysokiego Sądu, Pan Prokurator za bardzo stara się świadka przestraszyć zadając mu tak trudne pytanie.

Prokurator odpowiada:

Ależ proszę Wysokiego Sądu, ja tylko staram się wyjaśnić sedno sprawy. Czy świadek zna prawa dziecka? Prawa człowieka dziecka. Jak sam Sąd mógł zauważyć, to świadek nie wie, czym prawa dziecka różnią się od praw człowieka. Mnie nie chodzi teraz o to, aby świadek wymieniał jakieś gdzieś zasłyszane prawa dziecka. Ale chodzi o to, żeby wytłumaczył czy wie, co one znaczą.

Przewodniczący składu sędziowskiego zwraca się do świadka:

Proszę wobec tego swoimi słowami wyjaśnić, co znaczy prawo do nauki?

Świadek odpowiada:

No więc, wydaje mi się, że to znaczy, że mogę się uczyć.

Przewodniczący składu sędziowskiego dalej pyta:

Do ilu lat nauka jest w Polsce obowiązkowa?

Świadek odpowiada:

No, .. do 18 lat. Chyba do 18 lat.

Przewodniczący składu sędziowskiego dalej pyta:

A co to znaczy, że nauka jest obowiązkowa?

Świadek odpowiada:

To, że ja muszę się uczyć... I szybko dodaje: Niezależnie od tego, czy chcę, czy nie chcę tego robić.

Przewodniczący składu sędziowskiego zadaje dalsze pytanie:

No, dobrze. To w świetle swojej wypowiedzi, jak świadek by określił „prawo do nauki”?

Świadek:

*No, chyba to znaczy, że ja mogę się uczyć... **ale i że muszę się uczyć.***

Sąd pyta, czy prokurator ma jeszcze jakieś pytania do świadka.

Prokurator mówi:

Nie, nie mam.

Pytanie ma natomiast obrońca.

Obrońca oskarżonego Brak Znajomości Praw Dziecka:

Proszę Wysokiego Sądu, jeżeli można to ja mam pytania do świadka.

Przewodniczący składu sędziowskiego wyraża zgodę i obrońca zadaje świadkowi pytanie:

Proszę mi powiedzieć, czy miał świadek w szkole zajęcia na temat praw dziecka?

Świadek odpowiada:

Tak.

Obrońca pyta:

Kiedy to było?

Świadek:

W przedszkolu i w szkole podstawowej.

Obrońca zwraca się do składu sędziów:

Jak widzi Wysoki Sąd dziecko miało zajęcia z praw dziecka. Więc je zna.

Na to wtrąca się Prokurator:

Proszę Wysokiego Sądu te wypowiedzi są powierzchowne i niczego nie wyjaśniają.

Proszę o pozwolenie na zadanie jeszcze paru pytań świadkowi.

Obrońca oponuje, ale Przewodniczący składu sędziowskiego po naradzie z innymi sędziami zezwala, zwracając się do Prokuratora:

Proszę, może Pan zadawać pytania.

Obrońca dodaje:

Tylko proszę pamiętać, że ma Pan przed sobą dziecko i trzeba ostrożnie zadawać pytania.

Prokurator pyta świadka:

Proszę mi powiedzieć, co robi świadek gdy, naruszone są jego prawa dziecka?

Świadek odpowiada:

Proszę Pana o wyjaśnienie o co dokładnie chodzi?

Prokurator zdziwiony odpowiada:

No dobrze, to proszę odpowiedzieć na pytanie co świadek robi, gdy zostanie obrażony na przykład przez nauczyciela słowami „jesteś głupi”.

Świadek:

Nic nie zrobię, a co mam zrobić, przecież nie wygram z nauczycielem. Tylko w duchu sam sobie odpowiem: „To Ty jesteś głupi”.

Prokurator:

No, dobrze ale jeżeli ktoś świadka pobije?

Świadek na to:

To mu oddam.

Prokurator:

Dorostemu i silniejszemu?

Świadek:

Nie, powiem o tym rodzicom i oni załatwią sprawę.

Prokurator:

No, wreszcie mamy chociaż jedną odpowiedź.

I zwraca się do świadka:

A poza rodzicami do kogo świadek zwróciłby się o pomoc?

Świadek:

Do kogo się zwrócę? Zwrócę...Zwrócę się do niektórych nauczycieli.

Prokurator:

No dobrze... A czy świadek słyszał o Rzeczniku Praw Dziecka?

Świadek odpowiada:

Słyszałem.

Prokurator:

No, to co robi RPD?

Dziecko:

Chyba broni dziecko.

Prokurator zrezygnowany mówi:

Dziękuję, nie mam więcej pytań.

Po tych odpowiedziach zwraca się do Sądu podsumowując:

Jak widać świadek nie za bardzo zna prawa człowieka dziecka, nie za bardzo zna Konwencję o Prawach Dziecka i nie za bardzo wie do kogo może się zgłosić, gdy jego prawa zostały naruszone.

Po tym wywodzie Prokuratora odzywa się drugi Sędzia:

Jeżeli pozwoli Pan, Panie Przewodniczący, to ja zadam Dziecku jedno pytanie.

I zwraca się do Dziecka:

Dziecko, powiedz proszę, jakie Ty prawo uznajesz dla siebie za najważniejsze? Co jest dla Ciebie istotne?

Dziecko bardzo nieśmiało i cicho odpowiada:

Ja, ja proszę Wysokiego Sądu chciałbym, chciałbym aby dorośli czasami mnie wysłuchali. Gdy podejmują za mnie decyzje..., gdy decydują o mnie..., chciałbym aby wysłuchali również mojego zdania.

Drugi Sędzia dziękuje dziecku, a Przewodniczący składu sędziowskiego pyta, czy są jeszcze jakieś pytania do świadka:

Jeżeli nie ma już więcej pytań do świadka to dziękujemy świadkowi i poprosimy drugiego świadka – dorosłego.

Protokolant prosi na salę drugiego świadka. Jest nim dorosły.

Przewodniczący składu sędziowskiego prosi o przedstawienie się:

Proszę o podanie imienia i nazwiska, wieku i stosunku do oskarżonego (ważne, gdyż bliskim osobom przysługuje prawo do odmowy składania zeznań).

Potem konieczne jest także pouczenie świadków o odpowiedzialności karnej za składanie zeznań (art. 233 §1 KK – kara do 3 lat pozbawienia wolności). Przewodniczący pyta strony o stanowisko co do składania przez świadków przyrzeczenia. Należy od tego odstąpić, jeśli strony się nie sprzeciwiają.

Świadek odpowiada:

Nazywam się... Mam .... lat. Pracuję....

Przewodniczący składu sędziowskiego prosi świadka o odpowiedź:

Co świadkowi wiadomo w sprawie?

Następnie świadek odpowiada co wie w sprawie:

Proszę Wysokiego Sądu, jestem dorosły. Kocham dzieci i wiem co dla nich jest najlepsze. Poza tym, że pracuję z dziećmi i dla dzieci, sam mam trójkę własnych. Aby dobrze dziecko wychować, przygotować je do życia, nauczyć grzeczności, szacunku dla dorosłych trzeba od niego dużo wymagać, przede wszystkim posłuszeństwa. No i być konsekwentnym w działaniu.

Sędzia zwraca się do prokuratora:

Proszę Panie Prokuratorze świadek jest do Pańskiej dyspozycji.

Prokurator:

Powiedział Pan, że od dziecka należy wymagać przede wszystkim posłuszeństwa. Czy to znaczy, że dziecko musi wykonywać wszystkie polecenia dorosłych?

Świadek odpowiada:

Oczywiście, że musi wykonywać polecenia dorosłych. Przecież my dorośli wiemy najlepiej, co jest dla dziecka najlepsze.

Prokurator:

Nawet, jeżeli dziecko tego nie chce, nie lubi, wręcz nie cierpi? No dajmy na to: czy każe mu Pan uczyć się muzyki, nawet wtedy, gdy nie ma do tego talentu?

Świadek:

Wszelkie wykształcenie nikomu nie zaszkodziło.

Prokurator:

Ale nadmiar obowiązków tak. Wobec tego co z prawami dziecka? Czy dziecko posiada jakiegolwiek prawa dziecka? A jeżeli już cudem je posiada (powiedziane jest to ironicznie), to co wobec tego dla Pana one znaczą?

Świadek odpowiada:

Oczywiście, że dziecko posiada prawa. Tak samo jak my dorośli ma prawo do życia..., nie można go trzymać w niewoli..., może się uczyć..., ma wakacje..., trzeba dbać o jego zdrowie i rozwój. No, więc jest dużo tych praw.

Prokurator dalej dąży:

Czym wobec tego dla Pana są prawa człowieka dziecka?

Świadek:

No, dzieci muszą mieć prawa, aby nie wolno było ich maltretować..., żeby nie żyły w nędzy i nie umierały z głodu..., żeby nie chodziły w nocy same bez opieki dorosłych.

Prokurator:

A jakie prawa dziecka według Pana mają Pańskie dzieci?

Świadek:

Bardzo dużo: są kochane, chodzą czysto ubrane, są zawsze najedzone, ciężko z mężem harujemy aby opłacić ich dodatkowe zajęcia, jeżdżą na wakacje...

Prokurator:

No już, bardzo dobrze. A czy gracie Państwo z nimi w jakieś gry, w które one chcą, rozmawiacie o ich i waszych problemach?

Świadek:

No, nie ma na to czasu. Więcej w święta, czy wakacje...

Prokurator:

A czy dziecko ma czas dla siebie? Może robić co chce i spotykać się z kim chce?

Świadek:

Czasami w soboty tak, bo w tygodniu to nie ma na to czasu.

Prokurator:

No to kiedy ono ma być dzieckiem?

Świadek (bardzo mocno akcentując):

No, jest dzieckiem.

Prokurator:

Nie wydaje się Panu, że prawa człowieka dziecka są mu przynależne z tej racji, że jest człowiekiem? Posiada takie same prawa jak ja czy Pan, tylko zaczyna z wielu z nich korzystać dopiero po

osiągnięciu określonego przez nas dorosłych wieku. Dziecko ma w sobie wpisana godność człowieka. Jest ona przyrodzona, niezbywalna i nienaruszalna. A prawa człowieka dziecka są po to aby je chronić przed władzą silniejszego, czyli nas dorosłych i naszymi czasami drastycznymi pomysłami, jak zrobić z dziecka wszechwiedzący automat.

Świadek:

No, ... tak...

Prokurator:

Dziękuję świadkowi, nie mam na razie dalszych pytań.

Sąd zwraca się do obrońcy:

Czy Pan chce zadać świadkowi jakieś pytania?

Obrońca oskarżonego Brak Znajomości Praw Dziecka:

Tak, proszę Wysokiego Sądu. I zwraca się do świadka.

Czy miał Pan na studiach zajęcia z praw człowieka?

Świadek:

Miałem ale tylko 2 godziny. I to ogólnie.

Obrońca:

A zajęcia z Konwencji o Prawach Dziecka?

Świadek:

Nie, bo jak studiowałem, to jeszcze nie było tej Konwencji.

Obrońca:

No, a później może Pan skończył jakieś dodatkowe szkolenia, kursy?

Świadek:

Nie, nie przypominam sobie.

Obrońca dziękuje:

Dziękuję, nie mam więcej pytań do świadka.

Przewodniczący składu sędziowskiego zadaje pytanie:

Czy ktoś chciałby jeszcze zadać jakieś pytania?

Odzywa się oskarżony Brak Znajomości Praw Dziecka:

Wysoki Sądzie, jeżeli można to ja chciałbym zadać pytania.

Sąd wyraża zgodę.

Oskarżony pyta Świadka:

Czy świadek mnie zna?

Świadek przygląda się oskarżonemu i mówi:

Nie, nie przypominam sobie, żebyśmy kiedyś się spotkali.

Oskarżony Brak Znajomości Praw Dziecka:

No, widzi Wysoki Sąd świadek mnie nie zna. To znaczy, że jestem niewinny.

Zwraca się do Świadka i pyta z przekonaniem:

Pan na pewno nigdy nie ubliża dziecku i nie wyzywa go, nawet jeżeli jest Pan bardzo rozgniewany?

Świadek:

No, czasami się zdarza.

Zwiedziony oskarżony **Brak Znajomości Praw Dziecka** cały czas z nadzieją w głosie pyta:

Ale niemożliwością jest żeby Pan uderzył dziecko?

Świadek:

Nie, ja nie znęcam się nad słabszymi. No, ale czasami klapsa trzeba dzieciakowi dać, bo nie rozumie co się do niego mówi.

Zrezygnowany oskarżony dziękuje i nie chce zadawać już więcej pytań.

Za to odzywa się Prokurator:

Proszę Wysokiego Sądu, czy wobec tego mogę zadać świadkowi jeszcze dalsze pytania? I zwracając się do świadka, mówi:

Może w trakcie zadawania pytań Pan sobie przypomni, czy zna Pan oskarżonego.

Mimo sprzeciwu obrońcy, po zgodzie Sądu, prokurator zadaje dalsze pytania.

Prokurator:

Proszę mi powiedzieć, czy zdarzyło się Panu, aby odmówił Pan prośbie dziecka, które chciało iść z kolegami na boisko i na jego pytanie dlaczego nie może iść odpowiedział Pan – nie, bo nie?

Świadek:

Tak... Zdarzyło mi się tak odpowiedzieć.

Prokurator zadaje dalsze pytania:

Czy zdarzyło się Panu powiedzieć dziecku – zamknij się smarkaczu, nikt nie pytał Cię o zdanie?

Świadek:

No, tak..., zdarzyło się...

Prokurator:

Czy kiedykolwiek pozwolił Pan podjąć dziecku samodzielną decyzję w sprawach jego dotyczących, inną niż Pańska?

Świadek:

No..., nie.

Prokurator:

Czy krzyczy Pan, obraża się, karze zbyt surowo, gdy dziecko dostanie jedynkę? Zbije piłką szybko? Czy zniszczy, nawet nieumyślnie, drogą zabawkę, którą Pan kupił, aby się pochwalić przed znajomymi?

Świadek niechętnie:

No, zdarza się... I szybko dodaje: Ale ja przecież bardzo kocham dzieci.

Prokurator:

*Nikt w to nie wątpi. Tak, więc widzi Sąd. Świadek zna bardzo dobrze oskarżonego **Brak Znajomości Praw Dziecka**. Dziękuję, nie mam więcej pytań.*

Przewodniczący składu sędziowskiego zadaje świadkowi pytanie:

A czy świadek uważa, że dziecko może podejmować samodzielne decyzje?

Świadek:

Tak, Proszę Wysokiego Sądu, wydaje mi się teraz, że może podejmować decyzje, chociaż jest to uzależnione od jego wieku.

Przewodniczący składu sędziowskiego dziękuje świadkowi:

Dziękuję, jest świadek wolny.

Prokurator zwraca się do oskarżonego Brak Znajomości Praw Dziecka, by wymienił prawa człowieka dziecka, które każdy powinien znać.

*Czy oskarżony **Brak Znajomości Praw Dziecka** mógłby wymienić prawa dziecka, które powinien znać każdy mały i duży człowiek.*

Oskarżony odpowiada, że oczywiście może to uczynić i wymienia prawa I, II i III generacji (wszystkie pojawiają się na tablicy).

Ależ oczywiście mogę to zrobić. Nie ma najmniejszego problemu.

Prawa I generacji... Prawa II generacji... Prawa III generacji...

Prokurator z przekąsem mówi:

No, dobrze, dobrze.

Głos zabiera obrońca pierwszego oskarżonego Brak Znajomości Praw Dziecka:

Proszę Wysokiego Sądu, czy Sąd pozwoli, że zabiorę głos w tej sprawie.

Sąd skinieniem głowy wyraża zgodę.

Obrońca pierwszego oskarżonego Brak Znajomości Praw Dziecka mówi:

Jak widać Prokurator stara się zdyskredytować mojego klienta.

Prokurator wtrąca:

Czyżby?

Obrońca odpowiada:

Pan Prokurator stara się zafatszować całą sytuację i mówi w ten sposób nie mając żadnych dowodów i argumentów.

Prokurator zwraca się do Sądu:

Wysoki Sądzie, czy wobec tego pozwoli Sąd na pewien eksperyment. Zadajmy kilka pytań dotyczących praw dziecka publiczności i przekonamy się, czy są one znane i zrozumiałe.

Przewodniczący składu sędziowskiego zezwala.

Oskarżyciel posiłkowy zadaje serię pytań dotyczących własności i dysponowania własnością przez dzieci, możliwości podejmowania pracy zarobkowej, pytania o zgodę w sprawach ich dotyczących (np. leczenia). Pytania zadawane są przemiennie dzieciom i dorosłym. Zadawaniem pytań na sali zajmują się dwie osoby, które chodzą po niej z mikrofonami. I one zwracają się do Oskarżyciela posiłkowego o podanie prawidłowej odpowiedzi. Co też czyni Oskarżyciel posiłkowy, który dodatkowo podkreśla wiek dziecka, w którym może korzystać z danego uprawnienia.

Po tej serii pytań Prokurator stwierdza:

Wypowiedzi te oddaję Sądowi pod rozwagę.

Przewodniczący składu sędziowskiego zwraca się do Prokuratora:

Czy Prokurator ma jeszcze jakieś pytanie?

Prokurator stwierdza, że nie. Podobnie obrońcy.**Przewodniczący Składu Sędziowskiego dziękuje oskarżonemu:**

*Dziękuję oskarżonemu **Brakowi Znajomości Praw Dziecka**. Może Pan usiąść.*

I dalej kontynuuje:

*A teraz poprosimy drugiego oskarżonego **Brak Odpowiedzialności**.*

Protokolant wywołuje drugiego oskarżonego.

Przewodniczący składu sędziowskiego zwraca się do oskarżonego:

Proszę przedstawić się.

Następnie głos zabiera drugi oskarżony Brak Odpowiedzialności:

*Nazywam się, Proszę Wysokiego Sądu – **Brak Odpowiedzialności**. Ile mam lat tego nie wiem, czasami 50, czasami 10, czasami 18. To zależy od sytuacji. Kiedy urzędnik podejmie złą decyzję, lekarz nie traktuje poważnie pacjenta, nauczyciel ucznia, rodzic dziecka, policjant przechodnia to mam 20, 30, 40 czy 50 lat. Kiedy zaś młody człowiek używa przemocy rówieśniczej, niszczy dla żartów swoją koleżankę lub kolegą, obraża, nie pozwala innym korzystać z prawa do nauki, wtedy mam 13, 14, 15 czy 16 lat. A gdy jest agresywny, często chamski, stosując niejednokrotnie cyberprzemoc, to różnie, mam dużo lub mało lat.*

Piąty Sędzia (najmłodszy) zadaje oskarżonemu pytanie:

Co to znaczy „brak odpowiedzialności”?

Oskarżony Brak Odpowiedzialności odpowiada (Najmłodszy sędzia jest jedyną osobą na sali, którą oskarżony traktuje bardzo poważnie i z szacunkiem. Mówi bardzo wyraźnie i wolno, aby maluch zrozumiał. I cały czas zwraca się tylko do niego):

Brak odpowiedzialności, Proszę Wysokiego Sądu, oznacza, że staramy się uciekać od konsekwencji naszych zachowań, słów, czynów. Znaczy to, że nie rozumiemy reguł gry przyjętych powszechnie w każdym społeczeństwie, określających wyraźnie co wolno, a czego nie wolno robić. Brak

odpowiedzialności za siebie stało się dziś czymś zupełnie naturalnym, stało się pewnego rodzaju odruchem akceptacji dla nieprzemyślanych działań. Brak jest miejsca na rozterki sumienia, które domaga się od nas chociaż odrobiny refleksji nad tym co dobre, a co złe. Jeżeli widzimy zło wokół siebie to uciekamy tłumacząc się przed samym sobą – niech ktoś inny zrobi z tym porządek. Albo jeżeli my stajemy się ofiarami, to również żądamy, by przyszedł ktoś i nas wziął w opiekę.

Piąty Sędzia kontynuuje:

Brak odpowiedzialności oznacza więc, że jesteśmy słabi. I albo nie chcemy się przyznać, że zrobiliśmy coś nie tak, jak powinniśmy zrobić albo udajemy, że nie widzimy, że ktoś inny robi coś złe, gdyż się go boimy. Albo nie chcemy aby nas ciągnano po różnych instytucjach i zadawano masę pytań i zrzucamy to na barki innych ludzi. Wolimy mieć święty spokój, czy tak?

Odpowiada Oskarżony Brak Odpowiedzialności:

No, mniej więcej tak, proszę Wysokiego Sądu.

Sąd zwraca się do oskarżonego Brak Odpowiedzialności:

Proszę powiedzieć co oskarżonemu wiadomo w sprawie.

Oskarżony Brak odpowiedzialności odpowiada:

Jestem niewinny, proszę Wysokiego Sądu. Podobnie, jak Brak Znajomości Praw Dziecka nie szukam posłuchu ani u dorosłych, ani u dzieci. To oni mnie naśladowają, to, że jestem obecny w codziennym życiu dzieje się wbrew mojej woli. Po co to robią? Sami sobie są winni.

Przewodniczący składu sędziowskiego zadaje pytanie:

Czy oskarżony coś zrobił w tym kierunku aby nauczyć innych odpowiedzialności?

Oskarżony odpowiada:

Ale dlaczego ja miałbym cokolwiek robić w tym kierunku, przecież to nie moja sprawa.

Przewodniczący składu sędziowskiego na to:

Jako świadomy obywatel powinien być oskarżony to zrobić.

Przewodniczący składu sędziowskiego zwraca się do Prokuratora:

Czy Pan Prokurator ma jakieś pytania do oskarżonego?

Prokurator prosi Sąd aby przed pytaniami mógł puścić dwa filmy nagrane telefonem komórkowym.

(pierwszy film dotyczy słownego i fizycznego znęcania się dorosłego nad dzieckiem, drugi zaś przemocy rówieśniczej – filmy przygotowane są przez uczniów, każdy trwa ok. 2 min.)

Po obejrzeniu filmów Prokurator zwraca się do sądu:

Proszę Wysokiego Sądu, przedstawiono filmy mówią same za siebie. Brak odpowiedzialności za siebie, za to co robię czy mówię dotyka wielu dorosłych ale niestety, coraz częściej i młodych ludzi. Agresja, przemoc, obojętność, często bierny współudział i dopingowanie do czynienia zła są obecne w naszym codziennym życiu.

Następnie prokurator zadaje pytanie oskarżonemu Brakowi Odpowiedzialności:

Widział Pan te filmy. Proszę powiedzieć wobec tego, dlaczego mimo istnienia przepisów zabraniając stosowania przemocy fizycznej i psychicznej dochodzi do takich sytuacji?

Oskarżony odpowiada:

Proszę Wysokiego Sądu agresja występuje, ponieważ społeczeństwo daje na nią przyzwolenie. Dlatego ja dziś znalazłem się na ławie oskarżonych. Gdyby były znane jasne reguły występujące między ludźmi, gdyby każdy wiedział, że poniesie konsekwencje swojego złego zachowania, to nie mówilibyśmy dziś o braku odpowiedzialności.

Prokurator komentuje wypowiedź oskarżonego:

Oskarżony, chciałby zrzucić odpowiedzialność na innych. Niestety, każdy musi – tak, jak powiedział oskarżony „ponieść konsekwencje swojego zachowania”. Oskarżony również.

Sędzia udziela głosu obrońcy.

Obrońca Braku Odpowiedzialności wypowiada się:

Jak widzieliście Państwo trudno jest mówić o odpowiedzialności dzieci jeżeli samemu nie jest się odpowiedzialnym. A przecież to my, dorośli swoim zachowaniem dajemy mniejszym przykład. Jeżeli przyzwalamy na niewłaściwe zachowania, oznacza to, że je akceptujemy, a młodzi uznają je za najbardziej naturalne i normalne. Ale gdy za którymś razem pociągamy dziecko do odpowiedzialności, to jest zdziwione i zadaje pytanie: dlaczego? Przecież do tej pory tego nie robiliście. Więc może proszę Wysokiego Sądu tak już jest między ludźmi, że czasami robią coś innego niż mówią lub uczą czegoś innego, niż później egzekwują. Dziękuję.

Przewodniczący składu sędziowskiego zamyka postępowanie dowodowe:

Zamykam przewód sądowy i udzielam głosu Prokuratorom.

Mowa Prokuratora:

*Proszę Wysokiego Sądu podtrzymuję swoje oskarżenie, albowiem ani **Brak Znajomości Praw dziecka** ani **Brak Odpowiedzialności** nie byli w stanie w sposób przekonujący wyjaśnić, dlaczego dzieci nie znają i nie rozumieją swoich praw. Podstawowa wiedza, praktyczna i teoretyczna, musi być przekazana już od najmłodszych lat, rozszerzana i kontynuowana w trakcie dalszej nauki szkolnej i akademickiej. Pierwszymi, przekazującymi podstawowe informacje są nauczyciele i inni urzędnicy oświaty, a także, poprzez różne kontakty w życiu codziennym – pracownicy pomocy społecznej, prawnicy, funkcjonariusze policji, straży miejskiej, lekarze, dziennikarze i in. Wszystkie wymienione wyżej osoby, zwłaszcza funkcjonariusze publiczni, muszą posiadać bardziej specjalistyczną wiedzę z zakresu praw człowieka. Taką wiedzę powinni uzyskać w trakcie studiów oraz na różnego rodzaju szkoleniach zawodowych. Ale najwięcej na temat praw człowieka powinny dzieci dowiedzieć się w szkole. Aktualna staje się myśl Janusza Korczaka, który w latach trzydziestych ubiegłego wieku pisał, że „szkoła winna być kuźnicą, gdzie wykuwają się najświętsze hasła, przepływać winno przez nią wszystko, co daje życie – ona najgłośniej wołać winna o prawa*

człowieka, piętnować najsmielej i najbezwzględniej to, co jest w nim zabagnionego”. Edukacja na temat praw człowieka nie może być sztukowana i niepełna, musi być z gruntu rzeczy inna, taka która będzie uczyła odpowiedzialności. Dlatego tym bardziej „sąd musi bronić cichych, by ich nie krzywdzili zaczepni i natrętni, sąd musi bronić słabych, by im nie dokuczali silni, sąd musi bronić sumiennych i pracowitych, by im nie przeszkadzali niedbalcy i leniuchy, sąd musi dbać, by był porządek; bo nieład najbardziej krzywdzi dobrych, cichych i sumiennych ludzi”. (Janusz Korczak)

Sąd oddaje głos obrońcom:

Pierwszy wypowiada się obrońca Braku Znajomości Praw Dziecka:

*Proszę Wysokiego Sądu, jak wynika z odpowiedzi świadków i odpowiedzi **Braku Znajomości Praw Dziecka**, prawa człowieka dziecka są w Polsce znane, zarówno dzieciom, jak i dorosłym. Obydwu świadków, dziecko i dorosły powiedziało, że znają prawa dziecka. I nawet jeżeli do końca nie jest to wiedza pełna to przecież, każdy wie, że są prawa dziecka. Wystarczy posłuchać wypowiedzi dzieci i dorosłych. Ja jeszcze chciałbym dodać, że wszyscy nie tylko znają, ale i rozumieją prawa człowieka dziecka.*

Następnie głos zabiera drugi obrońca.

Mowa obrońcy Braku Odpowiedzialności:

Proszę Wysokiego Sądu, w trakcie rozprawy zostało już wszystko powiedziane i wyjaśnione.

Myszę, że najlepiej będzie, jeśli zrobimy to, co zrobiłby Janusz Korczak:

„Jeżeli ktoś zrobi coś złego, najlepiej mu przebaczyć. Jeżeli zrobił coś złego, bo nie wiedział, to już teraz wie. Jeżeli zrobił coś złego nieumyślnie, będzie w przyszłości ostrożniejszy. Jeżeli robi coś złego, bo mu się trudno przyzwyczaić, będzie się starał. Jeżeli zrobił coś złego, bo go namówili, już się nie będzie słuchał”.

Sąd zwraca się do Oskarżonych z pytaniem:

Czy oskarżeni Brak Znajomości Praw Dziecka i Brak Odpowiedzialności chcą coś powiedzieć?

Obaj wstają i mówią:

Tak Wysoki Sądzie. Chcielibyśmy powiedzieć, że bardzo żałujemy za zaistniałą sytuację ale nie przyznajemy się do winy.

Protokolant mówi:

Proszę wstać Sąd udaje się na naradę.

W tym czasie, gdy Sąd obraduje trzy osoby podsumowują rozprawę.

PODSUMOWANIE ROZPRAWY

1 osoba

Szanowni Państwo,

Sąd udał się na naradę, gdzie najpierw przedyskutuje kwestie winy i kwalifikacji prawnej, a na zakończenie kary. Zanim Sąd wyda orzeczenie w tej sprawie, pozwólcie Państwo, że przedstawimy ideę i cel jakie przyświecały dzisiejszej inscenizacji.

W symulacji wzięła udział młodzież z (*nazwa szkoły*).

Jakie stawialiśmy sobie cele?

Po pierwsze staraliśmy się przenieść ducha Dziecięcego Sądu Koleżeńskiego stworzonego przez Janusza Korczaka w Sierocińcu przy ulicy Krochmalnej 92 w Warszawie, do dzisiejszej rzeczywistości. Do naszej inscenizacji wykorzystaliśmy wiele elementów z tamtego sądu. Naszą myślą przewodnią była idea Janusza Korczaka stworzenia takiego sądu, tzn. budowanie świadomej społeczności, w której każda jednostka zna swoje prawa, wie co to znaczy godność człowieka i przede wszystkim rozumie, że sama za siebie odpowiada, zarówno w żądaniu aby inni respektowali jego prawa człowieka i ponosili odpowiedzialność za ich naruszenie, jak i świadomym korzystaniu ze swoich praw, polegającym na jego aktywnym działaniu w przypadku ich naruszenia, czy świadomości odpowiedzialności za naruszenie praw innych osób.

2 osoba

Jako tło posłużył nam współczesny polski proces karny i procedury sądowe w sprawach karnych. Jak zauważyliście Państwo znalazły się w tej sprawie typowe dla sprawy karnej postacie prokuratora, obrońcy i oskarżonych – u nas dwóch fikcyjnych oskarżonych: **Brak Znajomości Praw Dziecka** i **Brak Odpowiedzialności**. Uczestnikami postępowania byliśmy my wszyscy – dzieci, młodzież i dorośli. A sama sprawa została wszczęta przez Dziecięcy Sąd Koleżeński z urzędu, po powzięciu wiadomości o tym, że dobro wszystkich dzieci jest zagrożone przez brak znajomości swoich praw, które utrudniają traktowanie ich podmiotowo oraz związany z nim problem braku odpowiedzialności dzieci za siebie, za swoje słowa i za swoje czyny, za wykonywanie swojej pracy i lekceważenie swojej edukacji.

3 osoba

Na kanwie tej inscenizacji chcieliśmy pokazać, że dziecko jest człowiekiem i posiada takie same prawa jak dorośli, ale z wielu z nich korzysta dopiero po osiągnięciu odpowiedniego wieku. Przecież w wielu przypadkach również dorośli z powodu wieku nie korzystają ze wszystkich praw człowieka. Dotyczy to m.in. praw wyborczych – aby zostać prezydentem RP trzeba ukończyć 35 lat. Gorzej jest z prawami emerytalnymi, gdyż trzeba osiągnąć 60 lat – kobiety i 65 lat mężczyźni. W inscenizacji pokazaliśmy również jak bardzo przydatna w życiu codziennym może okazać się znajomość praw człowieka dziecka oraz jak ich nieznanie ma ogromny wpływ na ich naruszenie. Jednym z wielkich problemów naszego współczesnego życia jest przemoc: przemoc dorosłych, przemoc rówieśnicza, cyberprzemoc

dokonująca się w Internecie. Zostają naruszone: nasza godność, nasze prawa i wolności i inne nasze dobra osobiste. Skala tego zjawiska ma wpływ na oblicze społeczeństwa, w którym żyjemy. I tylko od nas zależy, czy sobie z problemami poradzimy. Brak znajomości praw wpływa na nieznaną procedur prawnych oraz świadomość dobra i zła. Za dobro zostaną nagrodzeni, za zło poniosą karę. I tak, jak Januszowi Korczakowi nie chodziło o wysokość kary ale o jej nieuchronność, tak i dziś o to samo chodzi. Nieuchronność kary wpływa na rozwój odpowiedzialności. Tylko człowiek świadomy, znający swoje prawa, które są jego roszczeniem od społeczeństwa ale i jego odpowiedzialnością za siebie i innych może wpłynąć na poprawę sytuacji pojedynczych osób w naszym państwie.

A teraz Sąd Dziecięcy ogłosi publicznie swój wyrok.

SĄD WRACA

Protokolant mówi:

Proszę wstać Sąd idzie.

Przewodniczący składu sędziowskiego zwraca się do publiczności:

Ogłaszam wyrok wydany przez Sąd Dziecięcy w imieniu wszystkich dzieci. Oskarżeni proszę wstać.

*Po zapoznaniu się z całym materiałem dowodowym Sąd uznaje winę dwóch oskarżonych, czyli **Brak Znajomości Praw Dziecka i Brak Odpowiedzialności**, za to, że całe społeczeństwo nie dość dobrze zna prawa człowieka dziecka, nie rozumie czym one są, w związku z tym nie uczy się dobrze samych zainteresowanych co to są ich prawa człowieka dziecka. To ich roszczenie by każdy traktował ich jak człowieka. Janusz Korczak powiedział kiedyś: Nie ma dzieci, są ludzie. Dlatego trzeba dzieci traktować w sposób odpowiedzialny i uczyć je odpowiedzialności za swoje słowa, działania, czyny. Sąd nie wymierza oskarżonym kary pozbawienia wolności ale kieruje ich sprawę do mediacji.*

Po pierwsze mediacji dorosłych z dziećmi w sprawie rzetelnej edukacji w zakresie praw człowieka dziecka, uczenia aktywności i działania na rzecz praw człowieka każdej osoby, uczenia odpowiedzialności dzieci za siebie, pokazując przede wszystkim to swoim zachowaniem. Prawa człowieka nie są kwiatkiem do kożucha ale rzetelną wiedzą na temat jasnych reguł gry, tzn. co wolno, a czego nie wolno człowiekowi żyjącemu w demokratycznym państwie prawnym.

Po drugie, kieruje oskarżonych do mediacji rówieśniczej, tzn. w sprawach konfliktowych zaistniałych między młodymi ludźmi, w sprawach, które są w stanie sami rozwiązać.

Proszę usiąść przeczytane zostanie uzasadnienie wyroku:

2. Sędzia:

Od ponad dwudziestu lat mówi się w Polsce o prawach człowieka, co znaczy, że również o prawach dziecka. Ale tak naprawdę nie wiemy czym one są? Znajomość tych praw nie polega tylko na wymienienu kilku z nich, ale na zrozumieniu, że poza ochroną przed każdą władzą, również władzą rodzicielską, mają przygotować nas do podejmowania odpowiedzialności za siebie. Ale żeby to uczynić muszę wiedzieć i muszę być świadomy swoich praw człowieka dziecka.

3. Sędzia.

Świadomość praw człowieka dziecka polega na tym, że znam procedury, instytucje i mechanizmy gwarantujące mi ochronę moich praw. Wiem, do kogo mam się zwrócić, gdy ktoś mnie skrzywdzi – do rodziców, nauczycieli, Rzecznika Praw Dziecka. Ale świadomość praw człowieka dziecka to także moja codzienna aktywność na ich rzecz. Prawa człowieka dziecka są bardzo kapryśne. Jeżeli się z nich nie korzysta, nie dba o to aby inni je przestrzegali i samemu nie działa, by nie dopuścić do naruszenia praw innym osobom, wtedy się obrażają i znikają. A Ci, którzy mają władzę zapominają co to są prawa człowieka dziecka i je nagminnie naruszają.

4. Sędzia:

Tylko rzetelna edukacja może pomóc w zrozumieniu czym są prawa człowieka dziecka. Wiedzę na ten temat muszą nam przekazywać osoby, które same znają te prawa. Nie zwalnia to jednak nas od czynnego udziału w naszych prawach. Jeżeli chcemy być poważnie traktowani, sami musimy traktować się poważnie. Wybierajmy do samorządu uczniowskiego tych, którzy będą rzeczywiście reprezentować nasze interesy. Nie gódźmy się na uniemożliwianie nam korzystania z prawa do nauki przez osoby, które nie chcą się uczyć. Szukajmy na własną rękę informacji o prawach nam przysługujących i dociekajmy co nam wolno, a czego nie. I pamiętajmy o tych, których prawa są łamane. Możemy np. angażować się w pisanie z Amnesty International listów w obronie praw osób, które są prześladowane, więzione i skazywane na śmierć. To nie wymaga, aż tak wielkiego wysiłku, a uczy solidarności i odpowiedzialności.

5. Sędzia (najmłodszy):

Odpowiedzialność jest w prawach człowieka dziecka najważniejsza. To jest moje życie, Twoje życie i to Ty sam/sama masz je sobie budować, a dorośli mają Wam tylko w tym pomagać. Pokazywać nam i wyjaśniać cały świat, tłumaczyć cierpliwie, abyśmy zrozumieli. To dorośli uczą nas jasnych reguł gry – co nam wolno, a czego nie wolno. Ale muszą to czynić w taki sposób, aby ich słowa nie zaprzeczały czynom.

I jeszcze jedno, każdy powinien traktować nas podmiotowo. Mamy to zagwarantowane w Konstytucji RP z 1997 r., w art. 72 ust. 3, który mówi, że „w toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka”.

Przewodniczący składu sędziowskiego mówi:

Rozprawa sądowa zostaje zamknięta.

Protokolant:

Proszę wstać (Sąd w tym czasie wychodzi).

*ZAŁĄCZNIK nr 1***DOKUMENTY MIĘDZYNARODOWE****DOKUMENTY DOTYCZĄCE DZIECI****ONZ**

Konwencja o Prawach Dziecka

Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne

Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii

Konwencja w Sprawie Zwalczania Dyskryminacji w Dziedzinie Oświaty

Konwencja Nr 138 MOP dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia przyjęta w Genewie dnia 26 czerwca 1973 r.

Konwencja Nr 182 dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci

Pekińskie Reguły dotyczące postępowania z nieletnimi (Świdnica)

Rada Europy

Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci

Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi

Europejska konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego

Zalecenie nr R(98)8 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie uczestnictwa dzieci w życiu rodzinnym i społecznym

KONWENCJA dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze dnia 25 października 1980 r. (Dz. U. z dnia 25 września 1995 r.) (konwencja haska)

Prawa dziecka w innych dokumentach międzynarodowych**ONZ**

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (wyciąg)

Międzynarodowy Pakt Praw Społecznych, Gospodarczych i Kulturalnych (wyciąg)

Konwencja dotycząca statusu uchodźców

Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych

Rada Europy

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności

Europejska Karta Społeczna

Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi

Unia Europejska

Karta Praw Podstawowych UE

DOKUMENTY POLSKIE

Konstytucja RP z 1997 r.

Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka z 2000 r.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich

Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (fragmenty)

Kodeks pracy Ustawa z 26 czerwca 1974 r. Dział Dziewiąty. Zatrudnianie młodocianych

Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (fragmenty)

Ustawa z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (fragmenty)

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (fragmenty).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (fragmenty)

Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (fragmenty)

Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (fragmenty)

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (fragmenty)

Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (fragmenty)

Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (fragmenty)

Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (fragmenty)

Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (fragmenty)

Anna Dąbrowska
Stowarzyszenie Homo Faber

Mowa nienawiści, czyli o granicach wolności słowa?

Warsztat poświęcony jest mowie nienawiści oraz (w części dalszej) aktom nienawiści.

Cele:

- praktyczne zapoznanie z procesem powstawania mowy nienawiści

Grupa docelowa:

- uczniowie starszych klas szkoły podstawowej/gimnazjum

Metody pracy:

- praca indywidualna
- dyskusja
- praca nad definicją

Materiały pomocnicze: kartki A4 dla każdej osoby uczestniczącej, kartki A3 dla każdej osoby uczestniczącej, materiał pomocniczy – kartki A4 z przygotowanymi wcześniej sylwetkami osób, kredki

Pojęcia kluczowe: mowa nienawiści, akty nienawiści

Przebieg zajęć

1. Rozdaj osobom uczestniczącym czyste kartki A4. Poproś, aby na nich narysowały zwierzę/owada, który napawa ich odrazą, niechęcią.

2. Rozdaj osobom uczestniczącym czyste kartki A3. Poproś, aby swoje rysunki zwierząt/owadów położyły na środek kartki A3. Na powstałej w ten sposób ramce osoby uczestniczące mają napisać atrybuty, jakimi charakteryzują się narysowane przez nie zwierzęta/owady. Zadbaj, aby znalazły się tam cechy dotyczące wyglądu, zapachu, charakteru (co robi? jakie jest?).

3. Poproś, aby osoby uczestniczące zastanowiły się, co chciałyby zrobić z narysowanym przez siebie zwierzęciem/owadem, gdyby niespodziewanie znalazł się on u nich w domu – środki zaradcze. Zanutujcie te pomysły na ramce (innym kolorem). Zadbaj, aby wśród odpowiedzi znalazły się: oznaczyć, wygonić, zamknąć, zabić.

4. Zbierz rysunki, nie zabierając ramek. Rozdaj materiał pomocniczy (karty z opisami ludzi) np.:

„Anna, 16 lat, uczennica, ciemny kolor skóry”,

„Jan, 72 lata, lekarz, Żyd”,

„Maria, 42 lata, krawcowa, porusza się na wózku inwalidzkim”,

„Michał, 35 lat, nauczyciel akademicki, homoseksualista”

Karty mogą się powtarzać.

Zapytaj, co się stanie, kiedy zamiast zwierząt/owadów w naszych ramkach znajdują się te (i inne) osoby?

Wprowadź pojęcie mowy nienawiści. Bazując na ramkach osób uczestniczących (atrybuty) oraz pojęcie aktów nienawiści (zalecane środki zaradcze).

Uwaga: dla uczniów/uczennic gimnazjum zamiast przygotowanych kart z osobami, mogą znaleźć się imiona samych osób uczestniczących.

Wariant rozszerzony

1. Powiedz, kto najczęściej posługuje się mową nienawiści (politycy, media, przywódcy religijni, dziennikarze) i gdzie najczęściej można ją usłyszeć (media, kościół, ulica–graffiti, szkoła).

Powiedz, że za chwilę uczestnicy spróbują odnaleźć jej przykłady w wycinkach prasowych.

Wy tłumacz, dlaczego tak jest (warto, aby znalazły się tu między innymi aspekty związane z manipulacją, populizmem; mowa nienawiści chętnie korzysta ze stereotypów i uprzedzeń dotyczących różnych grup; można operować **wymyślonym** przykładem szkolnym: co się stanie, jak w szkole „pójdzie plotka”, że któraś z osób jest...; czy taka informacja może zmienić zachowanie się wobec tej osoby innych osób? dlaczego?).

2. Podziel osoby uczestniczące na 4 grupy robocze.

Rozdaj przygotowane wcześniej wycinki prasowe. Poproś, aby spróbowały odnaleźć w nich mowę nienawiści.

3. Poproś grupy o krótkie omówienie pracy w grupach.

4. Podsumuj pracę grup.

Piotr Skrzypczak
Stowarzyszenie Homo Faber

Moja wolność, moja decyzja, moja odpowiedzialność

Warsztat poświęcony refleksji płynącej z wolności decyzji, odpowiedzialności za siebie i innych.

Cele:

- praktyczne zapoznanie z podejmowaniem decyzji
- rozważania na temat wolności decyzji i wynikającej z niej odpowiedzialności

Grupa docelowa:

- uczniowie starszych klas szkoły podstawowej

Metody pracy:

- praca z tekstem
- praca w grupach
- dyskusja
- praca nad definicją

Materiały pomocnicze: wycięte karty z zadaniami dla każdej z czterech grup, cztery kartony i markery

Pojęcia kluczowe: odpowiedzialność, konsekwencje, wolność

Przebieg zajęć

1. Stwórz okrąg. Poproś osoby o zachowanie ciszy i skupienia. Przeczytaj opowiadanie.

Janek regularnie grał w piłkę. Uwielbiał to. Często do późnych godzin nocnych biegał po boisku. Rodzice Janka wiedzieli, że często nie ma czasu na przygotowywanie się do lekcji, odrabianie pracy domowej. Rozmawiali z nim o tym, pozwalając mu na samodzielne zdecydowanie, kiedy wróci do domu. Janek wiedział, że jeśli będzie tak postępował dalej, nie zdoła zdać do następnej klasy. Miał podjąć decyzję. Postanowił, że...

2. Powiedz uczestnikom, że za chwilę podzielisz ich na cztery grupy. Ich zadaniem będzie dokończenie opowiadania.

Każda z grup dostanie dodatkowo instrukcję z zadaniem na piśmie.

Karty:

Grupa I

Wspólnie w grupie dokończcie opowiadanie. Zastanówcie się, jakie będą konsekwencje podjętej przez was decyzji.

Pamiętajcie, że można pogodzić rozrywkę i przyjemność z nauką – Janek wspólnie z rodzicami może ustalić pewne zasady, na które się razem zgodzą, tak, by lekcje były odrobione a czas na sport także się znalazł. Czy często rodzice wspólnie z dziećmi ustalają zasady dotyczące dzieci?

Grupa II

Wspólnie w grupie dokończcie opowiadanie. Zastanówcie się, jakie będą konsekwencje podjętej przez was decyzji.

Pamiętajcie, że rodzice Janka odpowiadają za jego wykształcenie i w każdej chwili mogą zabronić mu gry w piłkę i zmusić do przyłożenia się do nauki. Czy Janek będzie chciał się uczyć?

Grupa III

Wspólnie w grupie dokończcie opowiadanie. Zastanówcie się, jakie będą konsekwencje podjętej przez was decyzji.

Pamiętajcie, że Janek, jeśli będzie bardzo ciężko i systematycznie trenował, może zostać bardzo dobrym sportowcem, który zrobi międzynarodową karierę. Czy sportowcowi nie przyda się wiedza o świecie?

Grupa IV

Wspólnie w grupie dokończcie opowiadanie. Zastanówcie się, jakie będą konsekwencje podjętej przez was decyzji.

Pamiętajcie, że Janek, wybierając przyjemność, czyli codzienną grę w piłkę, jednocześnie będzie miał problemy z ukończeniem szkoły a przez to ze zdobyciem dobrej pracy w przyszłości. Czy da się myśleć poważnie o przyszłości spędzając czas jedynie na przyjemnościach?

3. Wróćcie do kręgu. Poproś kolejno grupy o dokończenie opowieści. Zapisz na tablicy najważniejsze stwierdzenia każdej z grup.

4. Wspólnie zastanówcie się, z czego wynika taka różnorodność opinii. Przeprowadź dyskusję. Pozwól grupom na przedstawienie argumentów stojących za ich rozwiązaniem.

Jeśli to nie zostanie wyjaśnione wcześniej przez grupy, powiedz, że każda z nich miała na kartce dopisek, ukierunkowujący myślenie na potrzeby konkretnych sytuacji.

Zastanówcie się, co ma wpływ na podejmowanie decyzji. Czy osoba, która nie ma wolności może podejmować decyzję?

Czy osoba, która nie ma wiedzy o tym co może się stać po podjęciu danej decyzji będzie wiedziała co wybrać?

5. Wróćcie do grup. Poproś o przygotowanie definicji słowa ODPOWIEDZIALNOŚĆ.

Karta z zadaniem:

Wspólnie stwórzcie definicję słowa ODPOWIEDZIALNOŚĆ. Musicie w niej użyć pojęć: „wolność”, „wiedza”, „decyzja”, „skutek” lub „konsekwencje”.

Definicję zapiszcie na kartonach.

6. Zakończ zajęcia prezentacją prac grup.

Wersja II – dla dzieci starszych – gimnazjum

Przebieg zajęć

1. Stwórz okrąg. Poproś uczestników o zachowanie ciszy i skupienia. Przeczytaj opowiadanie.

Wyobraź sobie, że są wakacje. Świeci księżyc. Jest ciepła, bezchmurna noc. Jesteś w wakacyjnym kurorcie nad jeziorem. Siedzisz wraz z dwójką przyjaciół na ławce. Nieopodal znajduje się uroczy mostek nad wpadającą do jeziora rzeką. Dostrzegacie, że przez most powoli przechodzi para trzymających się za ręce dorosłych, około czterdziestoletnich ludzi. To małżeństwo: Jan i Agnieszka. Także przyjechali tu na wakacje. Nagle z naprzeciwka na most wkracza grupa siedmiu podpitych chłopaków. Mają w rękach butelki. Są agresywni. Zaczynają w wulgarny sposób obrażać kobietę...

Za chwilę będziecie w grupach kontynuować historię. Dostaniecie karty z dalszą częścią opowiadania. Zapiszcie w podpunktach odpowiedzi na pytania.

2. Powiedz uczestnikom, że za chwilę podzielisz ich na cztery grupy. Ich zadaniem będzie dokończenie opowiadania.

Każda z grup dostanie dodatkowo instrukcję z zadaniem na piśmie.

Karty:

Grupa I

...Jan interweniuje. Zaczyna bronić Agnieszki. Grupa chłopaków staje się coraz bardziej agresywna. Zaczynają się bić. Jan zostaje uderzony w głowę butelką. Upada na ziemię. Chłopaki uciekają. A Ty z przyjaciółmi chowasz się w krzakach i z bezpiecznej odległości obserwujecie sytuację.

Zastanówcie się jakie będą konsekwencje podjętych przez bohaterów opowiadania decyzji. Odpowiedzcie na pytania.

1. Co się stanie z Janem? Jak będą wyglądały jego dalsze wakacje?
2. Czy Jan zachował się honorowo?
3. Czy zachowanie Jana sprawiło satysfakcję Agnieszce?
4. Jak będą wyglądały jej dalsze wakacje?
5. Jak się czujecie jako obserwatorzy?

Grupa II

...Agnieszka zaczyna im odpowiadać, krzyczeć. Jan nie interweniuje. Obejmuje ją i szybkim krokiem odchodzą. Chłopaki stoją zadowoleni na moście i wciąż za nimi krzyczą. Wyzywają ich od tchórzy. Po chwili przestają. Ciesząc się idą dalej. Ty z przyjaciółmi chowasz się w krzakach i z bezpiecznej odległości obserwujecie sytuację.

Zastanówcie się jakie będą konsekwencje podjętych przez bohaterów opowiadania decyzji. Odpowiedzcie na pytania.

1. Co się stanie z Janem? Jak będą wyglądały jego dalsze wakacje?
2. Czy Jan zachował się honorowo?
3. Czy zachowanie Jana sprawiło satysfakcję Agnieszce?
4. Jak będą wyglądały jej dalsze wakacje?
5. Jak się czujecie jako obserwatorzy?

Grupa III

...Kiedy tylko zauważacie co się dzieje wbiegacie na most i stajecie w obronie Jana i Agnieszki. Zaczyna się regularna bójka. Szybko okazuje się, że nie macie żadnych szans. Zarówno wy jak i Jan i Agnieszka zostajecie dotkliwie pobici. Chłopaki uciekają.

Zastanówcie się jakie będą konsekwencje podjętych przez bohaterów opowiadania decyzji. Odpowiedzcie na pytania.

1. Co się stanie z Janem? Jak będą wyglądały jego dalsze wakacje?
2. Czy Jan zachował się honorowo?
3. Jakie zachowanie Jana sprawiło by satysfakcję Agnieszce?
4. Jak będą wyglądały jej dalsze wakacje?
5. Jak będą wyglądały wasze dalsze wakacje?

Grupa IV

...Kiedy tylko zauważacie co się dzieje postanawiacie działać. Krzyczycie w stronę atakujących chłopaków, że zaraz zostaną pogonieni! Biegniecie po pomoc. Niestety, przez dłuższą chwilę szukacie kogokolwiek, kto mógłby pomóc, jednak ulice są puste. Próbujecie zadzwonić się na policję, jednak nikt nie odbiera. Kiedy wracacie na pomost, widzicie, że Jan i Agnieszka siedzą na ziemi. Są mocno pobici.

Zastanówcie się jakie będą konsekwencje podjętych przez bohaterów opowiadania decyzji. Odpowiedzcie na pytania.

1. Co się stanie z Janem i Agnieszką? Jak będą wyglądały ich dalsze wakacje?
2. Jakie zachowanie Jana i Agnieszki było by najkorzystniejsze w tej sytuacji?
4. Jak myślicie, co może się stać, jak znów spotkacie tych agresywnych chłopaków?
5. Jak będą wyglądały wasze dalsze wakacje?

3. Wróćcie do kręgu. Poproś kolejno grupy o dokończenie opowieści. Poproś o wypowiedź nt. konsekwencji płynących dla bohaterów opowiadania z wyboru danego rozwiązania. Zapisz na tablicy najważniejsze stwierdzenia każdej z grup.

4. Wspólnie zastanówcie się, czy jest jedno, dobre rozwiązanie tej sytuacji. Przeprowadź dyskusję.

Pozwól grupom na przedstawienie argumentów stojących za ich rozwiązaniem.

Zastanówcie się, co ma wpływ na podejmowanie decyzji (honor, emocje, chęć uniknięcia problemów, ofiar). Czy wiedza o konsekwencjach podjęcia danego działania pomaga wybrać lepsze rozwiązanie?

Ważne, by zaznaczyć, że ofiara nie jest winna tego, że jest ofiarą. W podanym przykładzie to nie Jan jest winny, tego, że Agnieszka została obrażona, ale grupa pijanych chłopaków.

Czy istnieje jedno, dobre rozwiązanie?

Rozważ także sytuacje, kiedy bohater/ka wbrew racjonalnym przesłankom podejmuje niekorzystną dla niego/niej decyzję (przykład wojny, zagrożenia, sytuacja bez wyjścia, której w inny sposób nie można rozwiązać). Podaj kilka przykładów (np. samospalenie się jako protest przeciw polityce rządu, w momencie kiedy nie ma jakiegokolwiek innego sposobu, na zwrócenie uwagi na dany problem).

5. Wróćcie do grup. Poproś o przygotowanie definicji słowa ODPOWIEDZIALNOŚĆ.

Karta z zadaniem:

Wspólnie stwórzcie definicję słowa ODPOWIEDZIALNOŚĆ. Musicie w niej użyć pojęć: „wolność”, „wiedza”, „decyzja”, „skutek”, „konsekwencje”.

Definicję zapiszcie na kartonach.

6. Zakończ zajęcia prezentacją prac grup.

Małgorzata Ciechanowska,
Jacek Ciechanowski
Zespół Szkół Ponadpodstawowych
im. Wincentego Witosa w Samostrzelu

Prawo do nauki

Cele warsztatu/lekcji:

- zapoznanie z podstawowymi pojęciami dotyczącymi prawa do nauki
- uświadomienie konieczności przestrzegania praw
- kształtowanie postawy tolerancji wobec różnorodności
- wskazanie na równość wszystkich dzieci wobec praw
- budowanie poczucia własnej wartości

Grupa docelowa:

- uczniowie gimnazjum

Metody:

- praca z tekstem
- dyskusja

Materiały pomocnicze: teksty źródłowe

Pojęcia kluczowe: prawo do nauki, obowiązek szkolny, Konwencja o prawach dziecka

Przebieg zajęć

I Uczestnicy czytają teksty źródłowe.

Pytanie: Czym różni się sytuacja dzieci przedstawiona w tekście od waszej?

Odpowiedź: zwracają m.in. uwagę na to, że dzieci nie uczą się w szkole.

II Pytanie: Czy to, że te dzieci nie chodzą do szkoły, będzie miało jakiś wpływ na ich przyszłe życie?

Odpowiedź: Tak, negatywny wpływ.

III Dlatego jednym z praw człowieka jest prawo do nauki (w zależności od tego na jakim etapie wiedzy o prawach człowieka są uczniowie – odpowiedni komentarz)

Prawo do nauki prawem konstytucyjnym – art. 70 Konstytucji RP

Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka – protokół dodatkowy, art. 2

Konwencja o prawach dziecka – art. 28–29

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych – art. 13

Ustawa o systemie oświaty – art. 1, art. 15–20.

IV Co to jest prawo do nauki?

Prawo do nauki oznacza, że Państwo:

- ma obowiązek zapewnić dostęp do instytucji edukacyjnych (zorganizować sieć szkół, kształcić nauczycieli, zapewnić podręczniki, opracowywać programy szkolne itp.)
- powinno stworzyć możliwość zakładania szkół prywatnych (poza szkołami publicznymi)
- może ustalić wymagania, od których zależeć będzie dostęp do poszczególnych etapów edukacji, takie jak określony poziom wiedzy, umiejętności.

(Prawo do nauki, Ciechanowski, Czyż, Szewczyk, HFPCz, Warszawa 2002)

V Prawo do nauki a obowiązek szkolny/obowiązek nauki

Dlaczego to jest sformułowane jako obowiązek?

Co to jest obowiązek rodzica:

- posyłanie dziecka do szkoły
- zapewnienie mu warunków do nauki
- zakup podręczników i wyposażenia szkolnego.

Co to jest obowiązek dziecka:

- chodzenie do szkoły
- uczenie się
- respektowanie norm społecznych w szkole.

VI W jakich sytuacjach w Polsce prawo do nauki nie jest respektowane/obowiązek szkolny nie jest przestrzegany?

- dzieci romskie
- dzieci niepełnosprawne, w tym nauczane indywidualnie
- dzieci zmuszane do pracy (złomiarze, żebracy, dzieci chłopskie pracujące w gospodarstwach)
- dzieci zaniedbane

VII Co daje prawo do nauki?

- zdobycie wykształcenia
- start na rynku pracy (lepszą pracą)
- świadome funkcjonowanie w społeczeństwie obywatelskim
- korzystanie z dorobku kultury
- rozwój osobisty

VIII Czy to jest prawo kulturalne/społeczne (stopień jego realizacji zależy od zamożności społeczeństwa i możliwości państwa), czy to jest prawo polityczne (musi być bezwzględnie zagwarantowane)?

Załączniki: teksty 1–6

Tekst 1.

Tysiące afgańskich dzieci pracuje, by spłacić długi zaciągnięte przez rodziców. Wiele maluchów przypłaca to zdrowiem, a nawet życiem. 90% z nich nigdy nie pójdzie do szkoły (...)
Ponad 2 tys. dzieci zatrudnionych jest w 38 cegielniach leżących na wschodzie kraju. Mali niewolnicy pracują po 12 godzin dziennie i wyniszczają zdrowie pod ciężarem przenoszonych cegieł. Praca dzieci jest dla Afgańczyków jedyną szansą na spłacenie długów zaciągniętych np. na budowę domu (...) Lichwiarski procent sprawia jednak, że na ich spłacenie trzeba całego życia.

Źródło: <http://narodowaantifa.blox.pl>

Tekst 2.

Babloo i Sattan, oboje w wieku 10 lat, zostali uprowadzeni ze swych wiosek w odległym, biednym regionie stanu Bihar w północno-wschodnich Indiach. Zabrano ich do fabryki dywanów niedaleko Varanasi w Uttar Pradesh, gdzie byli przetrzymywani w niewoli, pracując po 20 godzin dziennie, tkając ręcznie wełniane dywany (...) Około 300 tys. chłopców, takich jak Sattan, pracuje w niewoli w przemyśle dywanowym w Indiach. Kate Blewett i Brian Woods, producenci filmu dokumentalnego *Slavery (Niewolnictwo)*, twierdzą, że 60% do 65% ręcznie robionych dywanów z tego regionu, to dywany wyprodukowane przez niewolników. Dzieci pracują i śpią przy swoich krosnach, tkają dywany w słabym świetle, co często prowadzi do uszkodzenia wzroku, ich rany od ostrych noży nie są leczone, wdychają pył z wełny i zapadają na choroby układu oddechowego, jak pylica czy gruźlica.

Na podstawie artykułu w „The Times”, tłumaczyła Aleksandra Pała.

Źródło: <http://www.sprawiedliwyhandel.pl>

Tekst 3.

Agencje pracy z rejonu Wybrzeża Kości Słoniowej kupują od biednych rodzin zaledwie 9-letnie dzieci. Od tej pory ich przeznaczeniem jest praca od świtu do zmierzchu w nieludzkich warunkach. Nawet najmłodszy niewolnicy często śpią na dworze wraz ze zwierzętami, żywią się otrzymanymi resztkami, są bici i poniżani. Jeśli malec zachoruje i będzie niezdolny do wykonywania swojej pracy, nikt się nim nawet nie zainteresuje – za niewielką cenę agencja zakupi nowy „towar”.

Szacuje się, że w konfliktach na świecie bierze udział 300 tys. wdrożonych do armii dzieci. Najwięcej tego typu przypadków występuje w Birmie, Kongo, Ugandzie i Kolumbii. Guerrilla (FARC), Wojska Wyzwolenia Narodowego (Ejército de Liberación Nacional ELN) czy oddziały Samoobrony (Autodefensas Unidas de Colombia AUC) poddają małych żołnierzy bardzo surowym warunkom i normom, dając w zamian ubrania i pieniądze dla ich rodzin. Dzieci, zamiast bawić się ze swoimi rówieśnikami, uczą się jak strzelać, bić, konstruować bomby.

Alicja Rudnicka

Źródło: <http://www.wiadomosci24.pl/>

Tekst 4.

Tysiące ludzi – przede wszystkim kobiet i dzieci – uprowadzonych z południa kraju (Sudan) przez siły rządowe zamieniono w niewolników na jego północy i zachodzie. U swoich właścicieli wegetują w haniebnym warunkach.

Pojawiły się doniesienia, że uprowadzone dzieci zmuszono do bezpłatnej pracy dla arabskich rodzin. Harowały od świtu do zmierzchu, spały na dworze razem ze zwierzętami i żywiły się resztkami. Były bite i poniżane. Dziewczynki gwałcono albo zmuszano do małżeństwa.

Źródło: <http://religiapokoju.blox.pl>

Tekst 5.

Według najnowszego raportu Organizacji Humanitarnej Save the Children – Ratujmy Dzieci, blisko dwa miliony najmłodszych obywateli świata zmuszanych jest do prostytucji i pornografii. W krajach Trzeciego Świata ponad milion dzieci pracuje w nieludzkich warunkach, przeważnie w kopalniach złota. Save the Children podkreśla również w swoim raporcie, że tysiące sześciolatków nie tylko pracuje ponad piętnaście godzin na dobę, ale także często doświadcza głodu i zimna.

Według AlertNetu – serwisu internetowego Fundacji Reutersa – do najbardziej niebezpiecznych miejsc na świecie należą: Sudan, w którym głównymi zagrożeniami dla dzieci są: gwałty, prostytucja oraz zaciąg do armii; Uganda, w której dzieci najczęściej doświadczają bezdomności oraz porwań; Kongo, gdzie dzieci umierają z powodu głodu, chorób, są werbowane do armii, gwałcone oraz zmuszane do prostytucji; Irak, gdzie dzieci najczęściej umierają z powodu głodu i chorób oraz cierpią z powodu przemocy; Somalia – tutaj dzieci doświadczają bezdomności, gwałtów, prostytucji, są także werbowane do armii; Indie, gdzie dzieci zmuszane są do niewolniczej pracy, umierają z powodu głodu i chorób; Afganistan – to kraj, w którym dziewczynki nie mogą podjąć nauki i zmuszane są przed ukończeniem szesnastego roku życia do zamążpójścia, panuje praca niewolnicza oraz zaciąg do armii. Na terytoriach Palestyny zaś wobec dzieci stosuje się głównie przemoc, w Czeczenii najmłodszy doznają bezdomności, a w Birmie – zamykającej tę dramatyczną listę – dzieci na siłę werbuje się do wojska.

W samej Kolumbii aż 30% dzieci jest rutynowo rekrutowanych zarówno do partyzantki, jak i grup paramilitarnych. Dzieci te przewozi się przeważnie do specjalnych obozów, gdzie nie

tylko muszą żyć w prymitywnych warunkach, ale również uczy się je zabijać i zmusza do prostytucji.

Światowe organizacje charytatywne wskazują Indie jako kraj, w którym pracuje najwięcej dzieci i to w najmłodszym wieku. Podejmują się one tam różnych prac począwszy od sprzedawania gazet, wody, kwiatów, kadzidełek, pamiątek, po czyszczenie butów i wykonywanie prac tzw. pomocy domowych. Dzieci wykorzystywane są również do pracy w hotelach, restauracjach, sklepach, a także różnego rodzaju warsztatach. Najczęściej jednak mali Hindusi muszą pracować w fabrykach dywanów, a także przy wyrobie biżuterii.

Jadwiga Knie-Górna

Źródło: <http://www.opoka.org.pl>

Tekst 6.

Najbardziej chyba tragiczne jest, gdy ofiarami niewolnictwa padają dzieci. Zjawisko takie jest niestety powszechne w wielu krajach Afryki, gdzie przecież jeszcze niedawno niewolnictwo było powszechne. W kwietniu 2001 roku sprawa stała się głośna za sprawą statku Etinero, który „zaginął” na wodach Zatoki Gwinejskiej. Dziennikarze i przedstawiciele organizacji humanitarnych bili na alarm – sądzili oni, że na statku jest około 250 kilkunastoletnich chłopców wieszonych do pracy w kopalniach złota w Gabonie.

Statku szukano dość niemrawo. Gdy w końcu sam, dobrowolnie się odnalazł i przeprowadzono kontrolę, po dzieciach nie było ani śladu. Nie wiadomo, czy pomyłono statki, czy też kapitan i załoga wybrali najprostsze rozwiązanie, aby rozwiać wszelkie podejrzenia – dzieci wyrzucono za burtę, pozbywając się zarazem świadków, jak i dowodów winy. Przez pewien czas prasa pisała o małych niewolnikach z Afryki Zachodniej – zdarza się, że rodzice z rodzin wielodzietnych sprzedają dzieci do „domów pracy”, bywa, że dzieci są kradzione. Z kolei „domy pracy” odsprzedają dzieci do pracy na służbie u bogatych rodzin w mieście (te jeszcze mają względnie dobrze), na plantacjach kakaowca (np. na Wybrzeżu Kości Słoniowej), w fabrykach lub w kopalniach (np. złota w Gabonie, gdzie dzieciaki po kilkanaście godzin dziennie pracują w błocie pod palącymi promieniami słońca). Spora część dzieci wywożona jest za granicę, gdyż tam są już one całkowicie bezsilne. Nie mogą nawet uciec.

Florian Plit

Źródło: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna, podręcznik do geografii dla klasy I

Katarzyna Błasińska

Fundacja Instytut Równowagi Społeczno-Ekonomicznej

Edukacja międzykulturowa – różnice międzykulturowe

Warsztat przedstawiający znaczenie kultury w procesie komunikacji i różnic kulturowych warunkujących odmienne postrzeganie tych samych zachowań i sytuacji.

1. Wprowadzenie

Zapytaj uczestników/uczestniczki o ich własne doświadczenia międzykulturowe. Pomocna będzie w tym gra BINGO (Załącznik nr 1). Rozdaj uczestnikom planszę z pytaniami prosząc, aby w grupie znaleźli osoby odpowiadające na nie twierdząco. Osoby wpisane na karcie gry nie mogą się powtarzać, co oznacza, że trzeba znaleźć w grupie min. 8 różnych osób odpowiadających twierdząco na zadane pytania. Pierwsza osoba, która wypełni całą planszę odpowiedziami wygrywa mówiąc BINGO.

Po zakończeniu zapytaj uczestników o ich doświadczenia międzykulturowe. Czego dowiedzieli się o sobie i od siebie? Kiedy mieli okazję nabyć te doświadczenia? Czy w obecnych czasach trudno jest nabywać doświadczenia w kontaktach z przedstawicielami innych kultur?

2. Definicja kultury

Zapytaj uczestników o ich rozumienie terminu kultura. Co on oznacza, co składa się na kulturę?

Wyjaśnij, że w psychologii międzykulturowej kultura rozumiana jest jako system wartości, norm i zachowań charakterystycznych dla poszczególnych grup i narodów. Nie każdy podziela te same wartości czy zachowuje się zgodnie z przyjętymi normami, ale każdy je rozpoznaje jako charakterystyczne dla swojej grupy.

Przedstaw model kultury jako góry lodowej nazywając widoczne i niewidoczne elementy kultury (Załącznik nr 2).

3. Wymiary kultury

Różnice międzykulturowe to różnice w wartościach kierujących zachowaniem człowieka, w normach, jakim się podporządkowuje oraz w sposobach zachowania i komunikacji uznawanych przez daną grupę kulturową za słuszne. Naukowcy badając i opisując różne kultury podzielili je na przeciwstawne kategorie:

- kultura zadaniowa i kultura relacyjna
- kultura ceremonialna i kultura nieceremonialna
- kultura wysokiego kontekstu i kultura niskiego kontekstu
- kultura polichroniczna i kultura monochroniczna
- kultura powściągliwa i kultura ekspresyjna
- indywidualizm i kolektywizm

Podziel uczestników/uczestniczki na 6 grup. Każdej grupie rozdaj dwie przeciwstawne kategorie kultur wraz z cechami, które je opisują (cechy opisujące kategorie kultur zostały wcześniej pomieszane). Poproś o przyporządkowanie cech do właściwej kategorii kultury, którą opisują (Załącznik nr 3).

Poproś uczestników/uczestniczki o zaprezentowanie wyników pracy i nazwanie kultury, której bliskie są te cechy (podanie przykładów państw, narodów).

4. Zjawiska występujące na styku kultur

Rozdaj uczestnikom/uczestniczkom opis sytuacji, jakie mogą wystąpić podczas spotkania przedstawicieli dwóch różnych kultur (Załącznik nr 4). Poproś o wytłumaczenie przyczyny nieporozumienia.

5. Podsumowanie

Poproś uczestników/uczestniczki o przygotowanie zestawu porad pomocnych podczas komunikacji z osobami z różnych kultur. Na co powinniśmy zwracać szczególną uwagę? Czego unikać? O czym pamiętać?

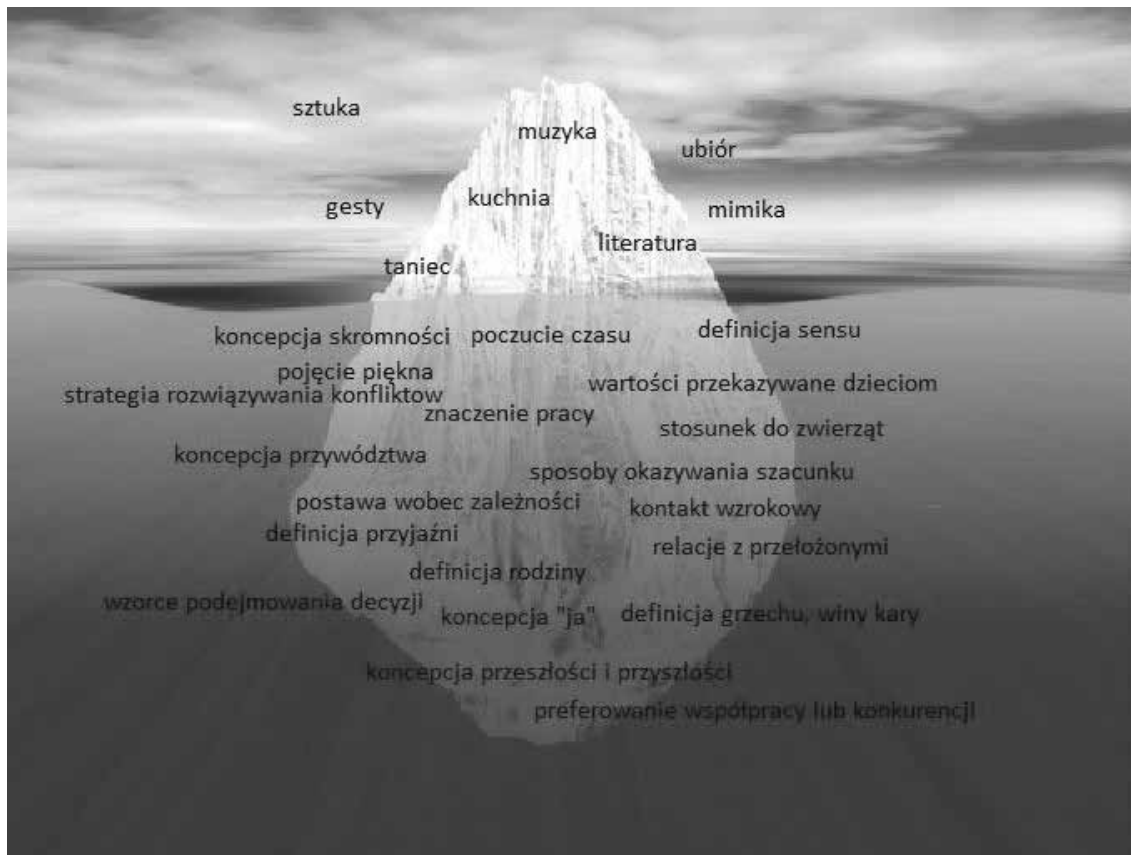
Załącznik nr 1

BINGO

Znajdź w grupie kogoś, kto:

<p>Zna zwyczaj z innej kultury</p> <p>Jaki? .....</p> <p>Imię.....</p>	<p>Uczył/a się lub pracuje z obcokrajowcem</p> <p>Z jakiego kraju?.....</p> <p>Imię.....</p>
<p>Był/a w jakimś kraju poza Europą</p> <p>Jakim? .....</p> <p>Imię.....</p>	<p>Był/a w świątyni innego wyznania niż własne</p> <p>Jakiej? .....</p> <p>Imię.....</p>
<p>Zna więcej niż dwa języki obce</p> <p>Jakie? .....</p> <p>Imię.....</p>	<p>Mieszkał/a w innym kraju niż Polska</p> <p>Jakim? .....</p> <p>Imię.....</p>
<p>Współpracuje z organizacją zagraniczną</p> <p>Jaką? .....</p> <p>Imię.....</p>	<p>Brał/a udział w obchodach święta z innej kultury</p> <p>Jakim? .....</p> <p>Imię.....</p>

Załącznik nr 2

Model kultury jako góry lodowej

Załącznik nr 3

Wymiary kultury

KULTURA MONOCHRONICZNA	KULTURA POLICHRONICZNA
przywiązanie do zegarka, dokładnych planów i harmonogramów	spóźnienie jest normalną sprawą
Czas to pieniądz!	można przekraczać różne terminy bez konkretnego powodu
nawet kilkuminutowe spóźnienie jest niedopuszczalne	bywa, że umawiamy się na kilka spotkań w tym samym czasie
całe spotkanie przebiega według wcześniej ustalonego harmonogramu	umawiamy się na przedpołudnie lub popołudnie, a nie na konkretną godzinę
nie powinno się zmieniać nic w trakcie spotkania	deadline jest terminem umownym, a nie ostatecznym
szybkie przechodzenie do sedna spotkania	umawiając się na spotkanie nie ustalamy przewidzianego na nie czasu

KULTURA ZADANIOWA	KULTURA RELACYJNA
najpierw interes	wypowiadanie się w sposób pośredni
wypowiadanie się w sposób bezpośredni	skoncentrowanie na ludziach
skoncentrowane na wykonaniu zadania	liczy się człowiek, z którym robi się interes
sprawy można załatwiać w sposób formalny, poprzez znane wszystkim procedury	wzajemny stosunek opiera się na zaufaniu
po krótkiej wymianie grzeczności przechodzimy do sedna już podczas pierwszego spotkania	nieformalne stosunki mogą zastępować niekiedy kontrakty
chętnie ustalamy ważne sprawy przez telefon i internet	nigdy nie prowadzimy interesów z nieznanymi

KULTURA CEREMONIALNA	KULTURA NIECEREMONIALNA
postępowanie zgodnie z obowiązującą etykietą	otwartość w komunikacji
niechętnie przechodzi się na „ty”	można swobodnie porozmawiać z osobami w każdym wieku
ważna jest hierarchia	formalność i sztywne przestrzeganie zasad utrudnia życie
szacunek osób młodszych w stosunku do starszych	przywiązanie do etykiety uważane jest za oznakę wyniosłości i nieprzystępności
miejsce w hierarchii przypisywane jest zgodnie z wiekiem, płcią	wszyscy są wobec siebie równi, niezależnie od wieku, płci czy wykształcenia
używanie oficjalnych tytułów i nazwiska	otwartość w komunikacji

KULTURA WYSOKIEGO KONTEKSU	KULTURA NISKIEGO KONTEKSTU
duże znaczenie mowy ciała, siły głosu, intonacji	mówienie wprost tego co myślimy
słowa nie wyrażają wszystkich myśli i uczuć	skoncentrowanie się na przedmiocie i celu komunikacji
przekaz należy wyczytać z kontekstu sytuacji	główne znaczenie ma przekaz słowny
"być może", "za chwilę" oznacza odmowę	nie przywiązywanie wagi do emocji rozmówcy
czytanie "między wierszami"	ograniczenie sygnałów niewerbalnych
sens wypowiedzi wynika z odgadnięcia intencji mówiącego	krótkie, precyzyjnie i jednoznacznie sformułowane wypowiedzi

KULTURA POWŚCIAĞLIWA	KULTURA EKSPRESYJNA
dopuszczalne jest przerywanie wypowiedzi i wchodzenie w słowo rozmówcy	utrzymywany jest dystans z rozmówcą: dalej niż na wyciągnięcie ręki
bliska odległość rozmówców	ograniczony kontakt wzrokowy
głośne i wyraźne wypowiedzi	czekamy na swoją kolej w dyskusji
częsty kontakt fizyczny z rozmówcą (podawanie dłoni, poklepywanie po ramieniu)	nie podejmujemy kolejnego tematu, nie skończywszy poprzedniego
okazywanie emocji, uczuć przy użyciu mowy niewerbalnej	zbyt głośne mówienie uznawane jest za denerwujące
wypowiedzi są dynamiczne, emocjonalne	wyrównana intonacja głosu

INDYWIDUALIZM	KOLEKTYWIZM
skoncentrowanie na swoich sprawach i swoich dążeniach	dzieci powinny uczyć się lojalności i oddania dla społeczności
każdy może wyrażać swoje poglądy bez względu na opinię grupy	każdy ma powinności i zobowiązania wobec innych
każdy może sam decydować o swoim życiu	dobro wspólnoty stawiane jest zawsze przed dobrem pojedynczych członków społeczności
cenione są autonomia i konkurencja w działaniu	więzi rodzinne i grupowe są bardzo ważne
niezależność oraz silne poczucie odrębności osobistej	człowiek bez rodziny i przyjaciół jest niewiele wart
wysokie ego każdego człowieka	cenione są ugodowość i wzajemne wsparcie

Załącznik nr 4

Zjawiska występujące na styku kultur

Sytuacja 1

Dziewczyna z Kenii chce przedstawić swojego chłopaka z zagranicy rodzicom. Na powitanie chłopak ściska matkę i całuje w policzki. Matka jest przerażona zachowaniem chłopaka, a ojciec dziewczyny staje się agresywny, oskarżając żonę o zbyt liberalne zachowania. Z czego wynika ich reakcja? Co się stało?

Sytuacja 2

Dziewczyna z Kenii dzwoni do swojej polskiej przyjaciółki, ale ta wiele razy nie odbiera od razu telefonu. Zapytana o przyczynę odpowiada, że jest zajęta. Dla Kenijki zabrzmiało to samolubnie, poczuła się obrażona i zdecydowała o zakończeniu znajomości. Jak wyjaśnisz jej zachowanie?

Sytuacja 3

Dzwonisz do przyjaciół z Kenii i umawiacie się na spotkanie na określoną godzinę. Przychodzisz na czas, lecz ich nie ma. Odchodzisz zawiedziony. Dwie godziny później Twoi przyjaciele dzwonią do Ciebie zdenerwowani, pytając, dlaczego nie przyszedłeś na spotkanie. Co się stało?

Sytuacja 4

Grupa przyjaciół z Polski odwiedza starszą kobietę w kenijskiej wiosce. Ta częstuje ich herbatą. Polacy proszą o czarną herbatę bez cukru. Starsza kobieta czuje się urażona i podaje im herbatę z mlekiem i cukrem. Jak wyjaśnisz jej zachowanie?

Sytuacja 5

Chłopak zakochał się w pięknej kenijskiej dziewczynie. Zdecydowali się pobrać. Chłopak polecał do Kenii prosić o zgodę na ślub, a tam usłyszał, że aby poślubić dziewczynę musi zapłacić określoną cenę. Zerwał więc z dziewczyną, która nie rozumiała przyczyn jego zachowania. Co się stało?

Bogdan Drozdowicz

Nie zgadzam się! (Dialog zamiast pięści)

Proponowany scenariusz lekcji oparty jest na filozofii i teorii programu zastępowania agresji ART (*Aggression Replacement Training*) i jego polskiej adaptacji *Praktyk Zastępowania Agresji (ART)*¹. ART należy do metod interwencji poznawczo-behawioralnych, które dostarczają narzędzi wspomagających efektywne zapobieganie i wychodzenie z zachowań agresywnych. Ponieważ zachowania agresywne są generalnie zachowaniami wyuczonymi, dlatego też ART w tych przypadkach skierowany jest na oddziaływanie poprzez powiązane ze sobą moduły: trening umiejętności prospołecznych, trening kontroli złości oraz trening wnioskowania moralnego². Proponowany scenariusz lekcji oparty jest na module treningu umiejętności prospołecznych.

Cele zajęć:

- rozumienie i rozpoznawanie zachowań agresywnych, manipulacyjnych, biernych (uległych), odważnych (asertywnych) oraz rozumienie możliwych społecznych konsekwencji tych zachowań
- budowanie komunikatów odważnych (asertywnych) odzwierciedlających potrzeby i oczekiwania

Grupa docelowa:

- uczniowie szkół ponadgimnazjalnych

---

¹ Praktyk Zastępowania Agresji (ART)®, autorstwa Ewy i Jacka Morawskich (Instytut Amity), jest licencjonowanym programem doskonalenia osobistych kompetencji.

² Trening Zastępowania Agresji (ART)® jest metodą rekomendowaną do profilaktyki i socjoterapii agresji oraz zachowań przemocowych dzieci i młodzieży w szkołach, placówkach socjoterapii, poradniach psychologiczno-pedagogicznych, zakładach wychowawczych i resocjalizacyjnych.

Metody pracy:

- burza mózgów
- praca z tekstem
- małe formy teatralne
- praca w grupach
- praca indywidualna

Lekcja może być realizowana w kilku cyklach i różnych wariantach w zależności od potrzeb. Możliwa jest również praca indywidualna z uczniem w systemie pozalekcyjnym. Analizowane problemy i sytuacje wymagające umiejętności stosowania komunikatu F(U)KOZ³ powinny być oparte na realnych doświadczeniach życiowych uczniów. Po przećwiczeniu umiejętności stosowania komunikatu F(U)KOZ (w swojej podstawowej strukturze) powinien on stać się komunikatem w miarę potrzeb stosowanym powszechnie w życiu szkoły.

Materiały pomocnicze: Załączniki 1–3.

Pojęcia kluczowe: agresja, komunikat odważny, manipulacja, postawa uległa, odpowiedzialność.

Przebieg zajęć**Wskazówki metodyczne**

1. Nauczyciel samodzielnie lub wspólnie z uczniami⁴ analizuje możliwe pozycje życiowe (Załącznik nr 1).
2. Nauczyciel wprowadza i omawia pojęcie i strukturę odważnego (asertywnego) komunikatu F(U)KOZ.
Struktura komunikatu F(U)KOZ,
Fakty
(Uczucia)⁵
Konsekwencje
Oczekiwania
Zaplecze,

przykładowej sytuacji spóźnienia się ucznia na lekcję 10 minut i jego wejścia do klasy bez pukania.

Przy określeniu rozumienia „Faktów”, należy pokazać różnicę pomiędzy stwierdzeniami dotyczącymi faktów a ich interpretacją i oceną. Na przykład jeśli uczeń spóźnił się na lekcję 10 minut i wszedł bez pukania, to stwierdzenie – „Spóźniłeś się 10 minut na lekcję i wszedłeś

³ Aktualnie chroniony prawem przez Instytut Amity

⁴ W zależności od potencjału i poziomu zespołu klasowego nauczyciel omawia wypełnioną tabelę prezentującą różne pozycje życiowe lub wypełnia ją razem z uczniami.

⁵ Czasami informacja o naszym uczuciu jakie wywołało zachowanie osoby agresywnej może być odebrane jako wyraz słabości i tym samym „nagradzać” zachowanie agresora i je wzmacniać. Czasami też może być informacją nie pasującą do sytuacji lub o małym znaczeniu. Dlatego informację o uczuciu stosujemy fakultatywnie w zależności od naszego uznania, a w zapisie skrótowym odniesienie do uczucia zostało ujęte w nawiasie.

bez pukania” – będzie stwierdzeniem faktów. Ale stwierdzenie – „Lekceważyłeś swoje obowiązki ucznia” będzie interpretacją zawierającą ocenę. Będzie też komunikatem agresywnym. W komunikacji odważnej (asertywnej) ważne jest, by odwołać się do faktów i nie zastępować ich interpretacjami czy ocenami.

„Uczucia” są drugim elementem komunikatu odważnego. Jest to informacja o uczuciu, które wywołał w nas fakt/-y. W tym wypadku, o ile nie było dodatkowych okoliczności, informacja o naszym uczuciu powstałym na skutek przedstawionych faktów, wydaje się mieć małe znaczenie i może być, jeśli nauczyciel uzna za zasadne, pominięta. W innych, szczególnie ważnych sytuacjach, uczucia mogą być nazwane.

„Konsekwencje” są to nasze zachowania, działania, które podejmujemy wobec ucznia pod wpływem zaistniałych faktów⁶. W tym wypadku będzie to wyrażenie oczekiwania.

„Oczekiwania” są informacją o naszych oczekiwaniach i potrzebach wobec rozmówcy w świetle zaistniałych faktów. W odniesieniu do przykładowego faktu mogłyby zostać wyrażone w postaci – „Ponieważ się spóźniłeś 10 minut dlatego oczekuję, że odpiszesz, to co podyktowałem do tej pory na lekcji, od Marcina, a po lekcji wyjaśnisz przyczynę swojego spóźnienia”. Ważne, by nasze oczekiwania, potrzeby zostały wyrażone w języku behawioralnym, dotyczyły konkretnych, oczekiwanych działań, zachowań.

„Zaplecze” jest informacją, która stanowi uzasadnienie dla naszych oczekiwań. Mogą nim być obowiązujące przepisy prawa, uzgodnione zasady, zwyczaje, istniejący regulamin, zasady pracy grupowej, wartość naszych relacji itp. Inaczej rzecz ujmując uzasadnienie wyjaśnia moje oczekiwania, potrzeby, zaplecze daje duże wzmocnienie naszej wypowiedzi⁷.

Komunikat odważny do analizowanej sytuacji, mógłby zatem mieć postać – „Spóźniłeś się na lekcję 10 minut i wszedłeś bez pukania. Oczekuję, że odpiszesz, to co podyktowałem do tej pory na lekcji, od Marcina, a po lekcji wyjaśnisz swoje spóźnienie, bo takie zostały ustalone przez nas zasady, a ponadto muszę skorygować zaznaczoną ci nieobecność”.

3. Nauczyciel dzieli klasę, dowolną techniką podziału, na cztery grupy.
4. Każda z grup analizuje, na podstawie tej samej historii życiowej (Załącznik nr 2), przydzielony (lub wylosowany) do opracowania rodzaj komunikatu (Załącznik nr 3) i zastanawia się nad możliwymi następstwami jego użycia, w tym następstwami w zakresie dalszych relacji.

⁶ Zwykle, potocznie, konsekwencje rozumiemy jako karę. Stwierdzenie – „Musisz ponieść konsekwencje swego zachowania” jest w rozumieniu potocznym jednoznacznie odbierane jako nieuchronność kary, ograniczeń itp. W komunikacie odważnym konsekwencją są nasze działania, które podejmujemy wobec osoby w świetle zaistniałych faktów. W określonej sytuacji mogę zatem stosownie powiedzieć/napisać – „...dlatego do ciebie napisałem list, smsa, przyszedłem porozmawiać, uzgodnić itp.” lub po prostu mogę użyć określenia „dlatego oczekuję, że...” jako tylko łącznika służącego do przejścia do „oczekiwań”. Na przykład – „Ponieważ się spóźniłeś 10 minut oczekuję, że odpiszesz, to co podyktowałem do tej pory na lekcji, od Marcina”.

⁷ W badaniach eksperymentalnych Ellen Langner nad użyciem wzmocnienia komunikatu z użyciem zaplecza poprzedzonego wyrazem „bo...” poprzedzającego uzasadnienie (zaplecze) okazało się, że siła oddziaływania komunikatu z użyciem tak zbudowanego komunikatu wzrastała, w zależności od sytuacji, do 50%. (por. Noach J. Goldstein, Steve J. Martin, Robert B. Cialdini, Tak! 50 sekretów nauki perswazji, MT Biznes Ltd., Warszawa 2008, ss. 120–122).

5. Liderzy, wybrane przez grupę osoby, prezentują, uzasadniając wypowiedź, wyniki swoich prac. Grupa opracowująca komunikat odważny F(U)KOZ prezentuje efekty swojej pracy na końcu. Nauczyciel w razie potrzeby dodaje, uzupełnia lub naprowadza pytaniami konstatacje dotyczącą odpowiedzi na pytanie, który z komunikatów jest komunikatem najbardziej odpowiadającym potrzebom stron dialogu i niesie najmniejsze zagrożenie agresji.
6. Nauczyciel zachęca i motywuje poprzez pytania, rozmowę z uczniami, odwoływanie się do przykładowych sytuacji życiowych, do stosowania komunikatu F(U)KOZ w życiu codziennym uczniów.

Uwagi końcowe

Efektywne posługiwanie się komunikatami odważnymi pomaga w praktyce życia codziennego w poszanowaniu godności, i co za tym idzie, znacznie ogranicza jej naruszanie. W szczególności poprzez wymuszanie niechcianych wypowiedzi, decyzji czy zachowań. ART w swojej całościowej strukturze pomaga w ograniczaniu zachowań agresywnych. Jego efektywność jako metody poznawczo-behawioralnej zależy jednak od stosowania w jego całościowej postaci oraz od transferu na środowisko. Dla osób chcących wykorzystywać ART w swojej pracy wskazane jest ukończenie szkolenia Praktyk Zastępowania Agresji (ART)® lub szkolenia trenerskiego właściwego dla stosowania tego treningu.

Literatura

1. Morawska E., Morawski J., *Praktyk Zastępowania Agresji (ART)®*, Amity, Warszawa 2010
2. Goldstein A. P., Glick B., Gibbs J. C., *ART. Program Zastępowania Agresji*, Instytut Amity, Warszawa 2004
3. Stallard P., *Czujesz jak myślisz. Praktyczne zastosowanie terapii poznawczo-behawioralnej w pracy z dziećmi i młodzieżą*, Zysk i S-ka, Poznań 2006
4. Rosenberg M. B., *Porozumienie bez przemocy. O języku serca*, Jacek Santorski & CO, Warszawa 2003

Załącznik nr 1.

Pozycje życiowe (według Thomasa A. Harrisa)

JESTEM OK	POZYCJA ODWAŻNA (ASERTYWNA)	ULEGŁA	NIE JESTEM OK
JESTEŚ OK	AGRESYWNA	MANIPULACYJNA	NIE JESTEŚ OK.

Załącznik nr 2.

Tekst do opracowania komunikatów dla poszczególnych grup. Tekst wspólny dla wszystkich grup.

Umówiłeś/-aś się z ojcem kolegi dzisiaj na 17-stą, by wytłumaczył ci zasady funkcjonowania i korzystania z możliwości szyfrowania korespondencji wysyłanej z twego laptopa. Bardzo ci na tym zależy. Czekasz na to trzy miesiące. Ojciec kolegi jest bardzo zajęty i często wyjeżdża w delegacje.

Jak pech, to pech. Właśnie twój wychowawca przed chwilą poinformował cię, że dzisiaj o godzinie 17-tej odbędzie się spotkanie zespołu przygotowującego program wycieczki twojej klasy. Jesteś gospodarzem klasy, twój udział jest niezbędny. Postanawiasz jednak odmówić i powiedzieć mu o twojej decyzji. Musisz to zrobić teraz.

Załącznik nr 3.

Zadania dla grup

Zadanie dla grupy I

Opracuj komunikat/-y agresywny, jaki mógłbyś sformułować. Zastanów się nad następstwami użycia tego komunikatu (bliższymi i dalszymi) dla:

- a) siebie i swoich relacji (1. z wychowawcą 2. z klasą),
- b) kolegów i koleżanek z klasy,
- c) ewentualne inne następstwa.

Zadanie dla grupy II

Opracuj komunikat/-y manipulacyjny, jaki mógłbyś sformułować. Zastanów się nad następstwami użycia tego komunikatu (bliższymi i dalszymi) dla:

- a) siebie i swoich relacji (1. z wychowawcą 2. z klasą),
- b) kolegów i koleżanek z klasy,
- c) ewentualne inne następstwa.

Zadanie dla grupy III

Opracuj komunikat/-y uległy/bierny, jaki mógłbyś sformułować. Zastanów się nad następstwami użycia tego komunikatu (bliższymi i dalszymi) dla:

- a) siebie i swoich relacji (1. z wychowawcą 2. z klasą),
- b) kolegów i koleżanek z klasy,
- c) ewentualne inne następstwa.

Zadanie dla grupy IV

Opracuj komunikat/-y odważny F(U)KOZ, jaki mógłbyś sformułować. Zastanów się nad następstwami użycia tego komunikatu (bliższymi i dalszymi) dla:

- a) siebie i swoich relacji (1. z wychowawcą 2. z klasą),
- b) kolegów i koleżanek z klasy,
- c) ewentualne inne następstwa.

Bogdan Drozdowicz

Nic się przecież nie stało! Koleżanka jest chora.

Proponowany scenariusz lekcji może być pomocny do debat na temat wartości i ich znaczenia w życiu człowieka. Natomiast prezentowany schemat analizy może być wykorzystany (Załącznik nr 1) do refleksji nad istotą niektórych konfliktów i możliwych najlepszych sposobów ich rozwiązania. Może przyczynić się do pogłębionej refleksji nad możliwymi wyborami i ich bezpośrednimi i dalszymi następstwami, które mogą dotyczyć nie tylko osób bezpośrednio zainteresowanych zaistniałą sytuacją ale i dalszych, o których aktualnie możemy nie zdawać sobie sprawy.

Analiza treści historii zaprezentowanej w załączniku, może być rozszerzana na inne, realne przypadki z życia społecznego. Jest też okazją nie tylko do uczenia wnioskowania moralnego ale i refleksji nad odpowiedzialnością. Również odpowiedzialnością karną.

Cele zajęć:

- rozumienie i rozpoznawanie znaczenia wartości w odniesieniu do zachowań indywidualnych jak też i możliwych społecznych konsekwencji tych zachowań
- rozumienie znaczenia odpowiedzialności za swoje zachowania
- rozumienie związku regulacji prawnych z określonymi zachowaniami
- umiejętność wyszukania w Internecie wskazanych artykułów k. k. i k. p. k.

Grupa docelowa:

- uczniowie ostatnich klas szkoły podstawowej i wyżej. Praktyka potwierdziła przydatność takich zajęć również na poziomie pracy ze studentami i na zajęciach warsztatowych z osobami dorosłymi.

Metody pracy:

- burza mózgów
- praca z tekstem
- praca w grupach
- praca indywidualna

Możliwa jest również wychowawcza praca indywidualna z uczniem w systemie pozalekcyjnym w odniesieniu do podobnych sytuacji.

Materiały pomocnicze: Załączniki 1–2.

Pojęcia kluczowe: wartość, moralność, odpowiedzialność, prawo

Przebieg zajęć

1. Uczestnicy/uczniowie samodzielnie lub wspólnie z trenerem/nauczycielem zapoznają się historią opisaną w załączniku (Załącznik nr 1).
2. Trener/nauczyciel może kierować dyskusją podpowiadając pewne założenia rozwoju zaistniałej sytuacji. Na przykład: Pani Basia postanawia postawić ocenę celującą Zbyszkowi, nikogo z zewnątrz o tym nie informując lub Pani Basia z nikim nie rozmawiając, zawiadamia o zaistniałej sytuacji Policję.
3. Trener/nauczyciel prowadzi dyskusję poprzez odpowiedź na przykładowe pytania /prosząc osoby wypowiadające się o uzasadnienie swojej propozycji – np. dlaczego właśnie tak powinna postąpić Pani Basia?:
  - a) co powinna zrobić nauczycielka informatyki – Pani Basia?
  - b) co może/powinien zrobić Zbyszek?
  - c) jakie mogą być bezpośrednie następstwa, jeśli .....?
  - d) jakie mogą być dalsze następstwa, jeśli .....?
  - e) kogo dotyczy bezpośrednio zaistniała sytuacja?
  - f) kogo dotyczy pośrednio zaistniała sytuacja?
  - g) jak może się czuć Zbyszek, jeśli .....?
  - h) jak może się czuć Pani Basia, jeśli .....?
4. Uczestnicy często pytają trenera/nauczyciela o jego własną opinię. Zasadą jest, iż opinii takiej trener/nauczyciel nie wypowiada.
5. Ponieważ rzecz dotyczy postawienia wyższej oceny niż ktoś na nią zasłużył (pomijając aspekt kto to zrobił i kogo to dotyczy) można odnieść się również do, w dużej części akceptowanego w naszym społeczeństwie, problemu ściągania na egzaminach.

Można to zrobić na przykład poprzez pytania:

- a) chcesz kupić dom, czy sporządzenie umowy kupna – sprzedaży powierzysz swojemu koledze prawnikowi, o którym wiesz, że niewiele umie, a dyplom prawnika udało mu się zdobyć dzięki ściąganiu i znajomościom?
  - b) czeka Cię poważna operacja, czy mając wybór pójdziesz do kliniki, gdzie operują Twoi znajomi, o których wiesz, że udało im się zdobyć dyplomy na podobnych zasadach jak wymieniony w poprzednim pytaniu prawnik?
6. Jako podsumowanie trener/nauczyciel może zapoznać (poprzez przeczytanie lub rozdanie) uczestników spotkania, kwalifikacją prawną czynu, którego dokonał Zbyszek oraz kwalifikacją prawną zaistniałej sytuacji w odniesieniu do Pani Basi, gdyby czyn Zbyszka zataiła, a Zbyszek był osobą pełnoletnią (Załącznik nr 2). Treść artykułów przywołanych w Załączniku nr 2, bez podania ich treści (dotyczy artykułów 231, 233, 234, 239 k. k. oraz artykułu 304 k. p. k), uczniowie mogą samodzielnie sprawdzić w Internecie.

Załącznik nr 1

Wybory moralne „Basia”

Basia jest nauczycielką informatyki od 3 lat w LO. Kocha swoją pracę z uczniami, a poza tym realizuje się jeszcze, testując różne programy dla jednego z czasopism informatycznych. Niestety zainteresowanie informatyką spada, przynajmniej jest znacznie mniejsze niż jeszcze parę lat temu, kiedy dostęp do komputera był ograniczony i nie wszystkie nawet szkoły mogły się pochwalić dobrym sprzętem komputerowym. Były na szczęście kawiarenki internetowe.

Basia czasami próbuje zainteresować uczniów, ale poza sposoby wykorzystania worda i excela nie udało się wyjść w ostatnich latach.

Podobnie jak i w latach poprzednich Basia na pierwszej lekcji wyjaśniła, jakie kryteria przysługują przy wystawianiu ocen. Omówiła oceny od 1 do 5. Zasady i kryteria omówiła bardzo starannie również ze względów wychowawczych. Była wychowawczynią tej klasy. I wówczas niepozorny, milczący, siedzący w ostatniej ławce Zbyszek zapytał, jakie są wymagania na ocenę „celującą”. Zbyszek doszedł dopiero w trzeciej klasie i mógł nie znać zasad, które obowiązywały na lekcjach informatyki. Basia dokładnie omówiła jaką wiedzę, a przede wszystkim umiejętnościami należy się wykazać, by taką otrzymać. Zbyszek zapytał wówczas, czy na przykład złamanie zabezpieczeń do jakiegoś systemu świadczy o wiedzy i umiejętnościach wystarczających do otrzymania takiej oceny. Zapytał, czy na przykład złamanie zabezpieczeń elektronicznego dziennika świadczy o tym, że jest to poziom wiedzy i umiejętności na ocenę „celującą”. Basia uśmiechnęła się (sama testowała przed prowadzeniem zajęć system zabezpieczeń w dzienniku elektronicznym i wiedziała, że jest to dla uczniów poprzeczka nie do pokonania) i odparła, że byłby to wystarczający poziom. Powiedziała wówczas, że włamywanie się do takich systemów jest naganne, ale jak Zbyszek, pokaże jak to można zrobić, to wystawi mu bezwarunkowo ocenę „celującą”.

Pod koniec semestru Zbyszek zaczął przychodzić na lekcje informatyki „w kratkę”, niejasno tłumacząc się ważnymi sprawami rodzinnymi. Tak się składało, że zwykle były to nieobecności w terminach zapowiadanych sprawdzianów. Miał co prawda dwie piątki, ale dostał też dwie jedynki. Jedną za nieodrobione zadanie, a drugą za odpowiedź z „historii” informatyki.

Z bilansu wychodziła ocena dostateczna, ale nieusprawiedliwione nieobecności Zbyszka zbliżały się do granicy konieczności obniżenia oceny ze sprawowania. Basia poinformowała o tym Zbyszka przy okazji omawiania propozycji ocen, które zamierza wystawić na koniec semestru. Basia poprosiła Zbyszka podczas lekcji o pozostanie po lekcjach, by wyjaśnić dokładniej sprawę nieobecności. Zbyszek odpowiedział, że też chciał o to poprosić.

Podczas spotkania po lekcjach rozmowę zaczął Zbyszek pytaniem, czy zasady oceniania, które przedstawiła Basia na pierwszej lekcji nie uległy zmianie. Usłyszał odpowiedź, że obowiązują takie same. Rozpromienił się i powiedział, że skoro tak, to on oczekuje oceny celującej.

Basia poprosiła o uzasadnienie. Wówczas Zbyszek poprosił o dostęp do komputera i odrobinę cierpliwości. Jakież było zdziwienie Basi, gdy zobaczyła, jak Zbyszek w sobie wiadomy sposób „łamię” zabezpieczenie dojścia do dziennika elektronicznego swojej klasy i zaraz potem wchodzi podobnie do dziennika drugiej klasy... Jeszcze większe zdziwienie wywołała informacja Zbyszka o poprawieniu w dzienniku ciężko chorej koleżance, oceny miernej na dostateczną z języka polskiego i wypowiedź Zbyszka – „Przecież nic się nie stało. Koleżanka jest chora”.

Załącznik nr 2

Kodeks karny. Przepisy przeciwko wiarygodności dokumentów

Art. 270.

§ 1. Kto, w celu użycia za autentyczny, podrabia lub przerabia dokument lub takiego dokumentu jako autentycznego używa, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 2. Tej samej karze podlega, kto wypełnia blankiet, zaopatrzone cudzym podpisem, niezgodnie z wolą podpisanego i na jego szkodę albo takiego dokumentu używa.

§ 2a. W wypadku mniejszej wagi, sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 3. Kto czyni przygotowania do przestępstwa określonego w §1, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Por. art. 267 §1 i §2 k. k. /bezprawne uzyskiwanie informacji i dostępu do systemu informacyjnego. Również art. 268 § 2 k. k. w związku z art. 270 §1 k. k.

Art. 271.

§ 1. Funkcjonariusz publiczny lub inna osoba uprawniona do wystawienia dokumentu, która poświadcza w nim nieprawdę co do okoliczności mającej znaczenie prawne, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 2. W wypadku mniejszej wagi, sprawca podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.

§ 3. Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego w § 1 w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

Por. art. 304 § 2 k. p. k. określający prawny obowiązek zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa / obowiązki funkcjonariusza publicznego/ oraz art. 231 § 1 k. k. i art. 239 § 2 k. k.

Por. art. 233 k. k. oraz art. 234 k. k.

Art. 272.

Kto wyłudza poświadczenie nieprawdy przez podstępne wprowadzenie w błąd funkcjonariusza publicznego lub innej osoby upoważnionej do wystawienia dokumentu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Art. 273.

Kto używa dokumentu określonego w art. 271 lub 272, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Przestępstwa przeciwko ochronie informacji**Art. 267.**

§ 1. Kto bez uprawnienia uzyskuje dostęp do informacji dla niego nieprzeznaczonej, otwierając zamknięte pismo, podłączając się do sieci telekomunikacyjnej lub przełamując albo omijając elektroniczne, magnetyczne, informatyczne lub inne szczególne jej zabezpieczenie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2. Tej samej karze podlega, kto bez uprawnienia uzyskuje dostęp do całości lub części systemu informatycznego.

§ 3. Tej samej karze podlega, kto w celu uzyskania informacji, do której nie jest uprawniony, zakłada lub posługuje się urządzeniem podsłuchowym, wizualnym albo innym urządzeniem lub oprogramowaniem.

§ 4. Tej samej karze podlega, kto informację uzyskaną w sposób określony w § 1–3 ujawnia innej osobie.

§ 5. Ściganie przestępstwa określonego w § 1–4 następuje na wniosek pokrzywdzonego.

Art. 268.

§ 1. Kto, nie będąc do tego uprawnionym, niszczy, uszkadza, usuwa lub zmienia zapis istotnej informacji albo w inny sposób udaremnia lub znacznie utrudnia osobie uprawnionej zapoznanie się z nią, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2. Jeżeli czyn określony w § 1 dotyczy zapisu na informatycznym nośniku danych, sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 3. Kto, dopuszczając się czynu określonego w § 1 lub 2, wyrządza znaczną szkodę majątkową, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 4. Ściganie przestępstwa określonego w § 1–3 następuje na wniosek pokrzywdzonego.

Art. 268 a.

§ 1. Kto, nie będąc do tego uprawnionym, niszczy, uszkadza, usuwa, zmienia lub utrudnia dostęp do danych informatycznych albo w istotnym stopniu zakłóca lub uniemożliwia automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przekazywanie takich danych, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2. Kto, dopuszczając się czynu określonego w § 1, wyrządza znaczną szkodę majątkową, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 3. Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 2 następuje na wniosek pokrzywdzonego.

Źródło motywacji, do opracowania prezentowanego zbioru, stanowiły dyskusje z uczestnikami naszych warsztatów, które prowadziliśmy w ramach projektu. Dziękujemy uczestnikom wszystkich warsztatów, z którymi mieliśmy przyjemność zastanawiać się nad różnymi problemami mowy nienawiści. Tak, aby poprzez zrozumienie różnic kulturowych i problemów z tym związanych czynić wzajemną współpracę łatwiejszą. Pozbawioną stereotypów i uprzedzeń, uniemożliwiających wzajemne zrozumienie. Inny – jak pisze w swoich reportażach Ryszard Kapuściński – jest naszym lustrem. Lustrem, które pomaga również określić naszą tożsamość, pozwala nam się również doskonalić we wzajemnych relacjach.

Projekt realizowany w ramach programu Obywatele dla Demokracji,
finansowanego z Funduszy EOG